

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Педагогічний факультет

Кафедра педагогіки та психології дошкільної та початкової освіти

ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В ОСВІТНІЙ
ПРОЦЕС ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Кваліфікаційна робота (проект)

на здобуття ступеня вищої освіти “магістр”

Виконав: студент 211 М групи

Спеціальності 013 Початкова освіта

Освітньо-професійної (наукової) програми другого
(магістерського) рівня вищої освіти за
спеціальністю 013 Початкова освіта

Галузі знань 01 Освіта / Педагогіка

Олексій МАСОНОВ

Керівник: к.пед.н., доцентка

Вероніка ДЕНИСЕНКО

Рецензент: директорка Херсонської гімназії № 16 з
вивчення мов національних меншин Херсонської
міської ради Крістіна ГОЛОВЧЕНКО

Івано-Франківськ – 2023

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ УМІНЬ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	8
1.1. Дистанційний урок – основна форма організації проєктних технологій процесу навчання	8
1.2. Характеристика позаурочної і позакласної роботи з формування умінь у початковій школі	34
1.3. Вибір форм організації проєктних технологій навчання у процесі формування умінь	44
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ РІЗНОМАНІТНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ УМІНЬ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	53
2.1. Стан проблеми дослідження в практиці роботи сучасної початкової школи	53
2.2. Методика проведення різноманітних форм роботи під час формування умінь в 3 класі.....	58
2.3 Аналіз результатів експериментального дослідження	85
ВИСНОВКИ	89
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	93
ДОДАТКИ	98

ВСТУП

Актуальність проблеми дослідження. Сьогодні в умовах стрімкого розвитку реформи початкової школи одним із ключових завдань є підвищення якості освіти учнів початкової школи та активна підготовка їх до подальшого навчання і практичної діяльності. Впровадження нового навчального змісту сприяє покращенню знань учнів та розвитку їхніх інтелектуальних здібностей. Однак якість знань учнів залишається на низькому рівні. Особливо діти зазнають труднощів у поясненні сутності вивчених явищ та розкритті взаємозв'язків та взаємозалежностей між цими категоріями. Не всі учні можуть успішно використовувати отримані знання в реальних умовах, що наближені до їхнього повсякденного життя.

Вчителеві потрібно стежити за підвищенням рівня знань учнів та удосконаленням навчально–виховного процесу. Це означає розв'язання різних теоретичних і практичних проблем у процесі навчання й виховання учнів, у тому числі покращення та застосування методів організації проєктної технології навчання в початковій школі.

Інтегрований предмет «Я досліджую світ» у початковій школі спочатку викликає інтерес у дітей, але з часом частина з них може втратити цей інтерес. Для розуміння цієї ситуації важливо врахувати специфіку самого курсу. Головна мета цього курсу – формування у дітей уявлень та базових понять про природу, її об'єкти і явища, а також розуміння взаємозв'язків і взаємозалежностей між ними. Досягнення цієї мети вимагає активної участі учнів у мисленні, їх бажання активно вивчати матеріал та здатність до самостійності. Але в класі можуть бути діти з різними рівнями розвитку своїх мислительних здібностей, що зумовлено як біологічними факторами, так і різними рівнями попередньої освіти.

Отже, успішне засвоєння природничих компетентностей залежить від урахування індивідуальних особливостей кожного учня, а також від методів і

прийомів, які вчителі використовують для засвоєння матеріалу на уроках.

Очевидно, в умовах дистанційного навчання, коли проведення уроків адресоване усьому класу, важливе питання індивідуалізації навчання. Саме тому у сучасній початковій школі виникає актуальне завдання організувати освітній процес таким чином, щоб він більше враховував індивідуальні потреби учнів, сприяв їхньому всебічному розвитку та особистісному зростанню.

Вибір форм навчання повинен відповідати багатьом факторам, що стосуються як учнів, так і змісту навчання. Від кількості учнів, їхнього віку, до умов навчання та специфіки самого предмета – усі ці фактори впливають на вибір форми навчання. Наприклад, в інтерактивних групах робота здебільшого відбувається через співпрацю, взаємодію, колективні дискусії. Але індивідуальний підхід більше підходить для більш ефективного навчання окремих учнів або малих груп.

Природничі уроки в основному мають фіксований час і програму, тож не завжди дозволяють охопити всі аспекти природи або більш широкі концепції. Позаурочна та позакласна робота стають додатковими можливостями для учнів поглибити свої знання і дослідити більше. Це способи продовжити й розвинути матеріал, вивчений на уроці, але в більш вільній формі та розширеному контексті.

На позакласних заняттях учні мають можливість спрямувати свій власний дослідницький інтерес на певні аспекти природи або наукові теми, що їх цікавлять. Вони можуть спостерігати, експериментувати, створювати колекції та працювати з природними явищами. Це дозволяє збагатити їхні знання та розвинути пізнавальні навички у більш відкритому та свободному середовищі.

Позаурочна робота справді є важливою частиною освітнього процесу, яка допомагає учням поглиблювати свої знання та розвивати навички. Вона охоплює різноманітні аспекти, починаючи від завдань, пов'язаних з

природою, і завершуючи домашніми завданнями, які доповнюють уроки та сприяють кращому засвоєнню матеріалу. Ці додаткові завдання та спостереження допомагають учням активніше вивчати та краще розуміти предмети, що вивчаються.

Враховуючи вищезазначене, тема магістерської роботи **«Впровадження проєктних технологій в освітній процес початкової школи»** є надзвичайно актуальною. Ця тема дозволяє дослідити способи, які допомагають враховувати індивідуальні рівні розвитку учнів, працюючи з проєктами та технологіями, що сприяють їхньому пізнанню та навчанню на початковому етапі освіти.

Об'єкт дослідження – освітній процес початкової школи.

Предмет дослідження – форми організації проєктних технологій щодо формування умінь у початковій школі.

Мета дослідження: аналіз ефективності традиційних методів до вибору та використання форм організації проєктних технологій з метою їх подальшого впровадження у освітній процес початкової школи.

Гіпотеза дослідження – здобувачі початкової освіти краще засвоюватимуть предметні знання та розвиватимуть уміння й навички, якщо різні форми організації проєктних технологій навчання будуть поєднані оптимальним чином.

Реалізація мети дослідження передбачала виконання таких **завдань:**

1) проаналізувати сучасний стан використання проєктних технологій навчання в початковій освіті з психолого–педагогічних та методичних джерел;

2) вивчити сучасну практику використання цих технологій у роботі початкових шкіл та аргументувати вибір і важливість використання форм організації проєктних технологій для навчання умінь учнів у третьому класі;

3) провести дослідження, щоб перевірити ефективність оптимального використання різних форм організації проєктних технологій під час формування навичок у початковій школі.

Педагогічний експеримент проводився у три етапи:

а) на **констатувальному етапі** ми провели огляд наявних досліджень та практичних аспектів у початковій школі, сформулювали гіпотезу дослідження, встановили мету та пріоритетні завдання роботи, провели анкетування вчителів початкової школи і визначили ключові поняття проблеми;

б) на **формувавальному етапі** нами було розроблено методіку для проведення педагогічного експерименту та визначено оптимальні комбінації форм організації проєктних технологій для розвитку умінь учнів 3 класу;

в) на **контрольному етапі** було проаналізовано й узагальнено результати експериментального дослідження, визначено загальні висновки та узагальнення, які виникли у процесі дослідження.

У процесі написання наукової роботи використовувалися такі **методи дослідження**:

а) під час констатувального етапу ми зосередились на *теоретичному аналізі літературних джерел, порівняльному аналізі та систематизації отриманої інформації, проведенні бесід, анкетуванні, спостереженні за освітнім процесом у початковій школі та вивченні шкільної документації*;

б) під час формувавального етапу нами були впроваджені *авторські розробки конспектів уроку та проведено педагогічний експеримент*;

в) на завершальному етапі ми провели *якісний та кількісний аналіз отриманих даних дослідження, використавши методи теоретичного узагальнення*.

Дослідження: вивчення методичної та психолого–педагогічної літератури, аналіз передового педагогічного досвіду, проведення анкетування, бесід та спостережень, педагогічний експеримент та теоретичне

узагальнення дозволили отримати обґрунтовані результати.

Апробація магістерської роботи. Результати магістерського дослідження висвітлено у статті «Особливості впровадження проєктних технологій в освітній процес початкової школи» у збірці матеріалів VIII Міжнародної науково–практичної конференції «Modern technologies of human development» (Франція, 2023)

Структура роботи. Магістерська робота складається з вступу, двох основних розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1. ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ФОРМУВАННЯ УМІНЬ У ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

1.1. Дистанційний урок – основна форма організації проєктних технологій процесу навчання

Концепція «форми навчання» відображає організаційні аспекти процесу навчання та відтворює сутність проєктних технологій в освіті. Поняття «форма» відноситься до зовнішнього устрою освітнього процесу, який визначається змістом навчання, методами, засобами викладання та активності як вчителя, так і учнів. Це стосується як кількості учасників, так і часу, місця та послідовності проведення навчання [20].

Форма навчання включає в себе організаційні аспекти, такі як групова або індивідуальна форма, традиційні уроки, лекції, семінари, практичні заняття тощо. Важливо розуміти, що це не лише структура, а й вираз певного педагогічного змісту через спосіб організації навчання.

У контексті проєктних технологій форма навчання може бути варіативною, спрямованою на активну участь учнів в освітньому процесі, в тому числі через проєктну роботу, колективне вирішення завдань, дослідницьку діяльність тощо. Це відкриває можливості для розвитку креативності, співпраці та самореалізації учнів. Розуміння форм навчання дозволяє педагогам ефективніше пристосовувати методи та підходи до потреб конкретної групи учнів, створюючи оптимальні умови для їхнього навчання та розвитку.

В. Якупов визначає форму навчання як структуру, яка визначається змістом, методами, прийомами і засобами, що використовуються вчителями та учнями під час освітнього процесу. Дидактична категорія тут вказує на зовнішні аспекти організації освітнього процесу, такі як кількість учнів, час, місце проведення занять та порядок їх проведення [61].

Організаційні форми, такі як уроки, позаурочна та позакласна робота, є спеціально організованою діяльністю вчителя та учнів, яка проводиться за визначеними правилами та режимом. Кожна з цих форм має свою структуру та спосіб організації елементів, які між собою взаємодіють [49].

Основною формою навчання є урок. Ян Амос Коменський надав означення основних рис уроку. Це постійний склад учнів, чітко встановлений час та зміст заняття, регулярний розклад, обов'язкове відвідування та однакові навчальні програми. [53].

І. Підласий пояснює урок як комплексний і закінчений за своїм змістом, методикою та організацією часу поділ діяльності [53].

А. Кузьмінський та В. Омельченко визначають дистанційний урок як «організацію навчання, за допомогою якої вчитель проводить заняття в аудиторії, де учні мають приблизно однаковий фізичний і психічний рівень розвитку, і дотримуються розкладу та встановленого графіку» [42].

Т. Байбара точно вказує на те, що дистанційний урок – це складний та сплетений елемент освітнього процесу, що включає в себе різноманітні методи, прийоми та засоби навчання. Це також сприймає «особистість вчителя, його вміння та майстерність, а також унікальні особливості кожного учня, їх вік і потреби. Дистанційний урок спрямований на досягнення цілей та завдань навчання, виховання та розвитку» [4].

Ця форма навчальної діяльності, яка підкріплена відповідними дидактичними методами, прийомами та засобами, враховує поставлені мети і завдання, а також інтегрує рекомендації психологічних і педагогічних наук. Вона сприяє стабілізації та організації навчально–пізнавальної діяльності як для учителів, так і для учнів.

В умовах воєнного стану в Україні дистанційний урок залишається основною формою організації навчання в загальноосвітніх закладах освіти як на тимчасово окупованих, так і регіонах, які знаходяться на лінії фронту. Саме тому, важливо досліджувати і удосконалювати цю урочну форму

навчання.

Багато дослідників приділяли увагу даній проблемі, в тому числі різні аспекти розробки та впровадження інноваційних методів навчання, таких як проблемне навчання викладача М. Махмутова, система лекційно–практичного підходу для старших класів О. Хмурої, а також творчі методи викладання, які були запропоновані педагогами–новаторами, такими як Ш. Амонашвілі, І. Волков, М. Гузик, В. Ільченко та інші.

Українські науковці, такі як Ю. Бабанський, І. Підласий, А. Фурман, М. Фіцула, А. Кузьмінський, В. Омельченко, О. Вишневський та інші, активно досліджують цю проблему, і це привертає значну увагу.

На уроках послідовно вивчається програмовий матеріал, використовуються різні методи навчання (словесні, наочні та практичні), включають демонстрацію різних видів уявлень та проведення експериментів за використанням відповідних методичних прийомів.

Дистанційне навчання в початковій школі потребує особливої уваги до ряду аспектів:

1. *Взаємодія*: Вчителі мають взаємодіяти з учнями та батьками, використовуючи зручні для них платформи та інструменти.
2. *Зрозумілість матеріалу*: Викладання повинне бути простим, зрозумілим і доступним для дітей.
3. *Короткочасні заняття*: Дистанційний урок у початкових класах має бути коротшим, оскільки увага дітей короткочасна.
4. *Використання наочності*: Використання візуальних засобів, інтерактивних уроків, ігрових елементів тощо сприяє кращому засвоєнню матеріалу.
5. *Підтримка батьків*: Залучення батьків для підтримки дітей в процесі навчання та виконання завдань.
6. *Оцінювання*: Розробка чітких критеріїв оцінювання та використання відповідних методик оцінювання успішності учнів.

7. *Технічна підтримка*: Забезпечення доступу до необхідних технічних засобів навчання для учнів.

Це лише загальний перелік вимог, які можуть варіюватися в залежності від конкретних програм та потреб класу.

Звідси можна виділити кілька ключових аспектів дистанційного уроку, визначених дослідниками (Л. Нарочна, Г. Ковальчук, К. Гончарова [49]):

- це завершений, обмежений в часі етап навчання, де розв'язуються конкретні завдання;

- дистанційний урок має чітко визначений час і обсяг матеріалу, він включений в розклад та регламентований;

- ця форма навчання стала і регулярна, сприяючи систематичному засвоєнню компетентностей;

- відвідування є обов'язковим для всіх учнів, що допомагає їм вивчати знання поурочно та логічно;

- це гнучка форма, яка дозволяє використовувати різні методи та організаційні підходи для групової та індивідуальної роботи здобувачів освіти;

- взаємно діяльність педагогів і школярів, а також спілкування всієї групи учнів, створює можливості для єднання та розвитку колективу;

- дистанційні уроки сприяють розвитку пізнавальних якостей, активності, самостійності та інтересу до знань, сприяючи розумовому розвитку учнів;

Л. Височан [15] підкреслює, що сучасний дистанційний урок умінь виконує у освітньому процесі такі функції:

1. Навчальна (пізнавальна) функція полягає у тому, що уроки спрямовані на систематичне засвоєння компетентностей з умінь. Вчитель ретельно підбирає матеріал, виокремлює головні поняття та розвиває їх на кожному уроці, щоб покращити рівень знань учнів.

До цієї функції належить і формування загальнонавчальних та

спеціальних практичних умінь у здобувачів початкової освіти. Загальні уміння та навички включають роботу з підручниками, створення схем на дошці та в зошитах тощо. Спеціальні уміння охоплюють фенологічні спостереження у природі, спостереження за роботою людей у різні пори року, орієнтацію на місцевості та роботу з рослинами.

2. Виховна функція уроку полягає у тому, що полягає в формуванні у молодших учнів розуміння основних законів природи та суспільства під час навчання. Матеріал, що вивчається, сприяє вирішенню завдань патріотичного, екологічного, трудового та естетичного виховання. Вчитель розповідає про природоохоронні заходи, що спрямовані на охорону і відновлення природних ресурсів, турботу про здоров'я та покращення умов життя. Також формується поведінковий стиль в природі та розвивається шанобливе ставлення до неї. Через узагальнення спостережень за працею людей, учитель показує, як важлива ця праця для підвищення життєвого рівня українців, привчаючи учнів до поваги до праці і працівників, а також формуючи загальнокорисні трудові уміння й навички.

Вивчення природних тіл і явищ не лише надає можливість дітям краще їх розуміти, а й сприяє розвитку їх естетичного смаку, учить помічати та цінувати прекрасне навколо себе.

3. Розвивальна функція уроку забезпечує розширення кругозору та розвиток учнівських якостей, пов'язаних з їхніми когнітивними здібностями. Це включає розвиток їхнього мислення, пам'яті та уваги, а також формування навичок спостережливості. Вчитель ретельно планує завдання, спрямовані на розвиток навичок описування об'єктів природи, виділення їх характерних ознак, порівняння, узагальнення та узводження висновків під час спостережень і простих дослідів.

4. Стимулювальна функція уроку сприяє розвитку постійного інтересу та прагнення до знань у кожного учня, активізує їх прагнення вивчати природу. Шкільна програма та її зміст, методи навчання та доступний

матеріал стимулюють дітей різними способами: через новизну навчального матеріалу, його зв'язок з попередніми знаннями, використання практичних прикладів та важливості вивченого. Краєзнавчий матеріал, проблемний підхід до навчання, активізація самостійності учнів, робота з природними об'єктами та використання технічних засобів у навчанні – це деякі із стимулів, які активно впливають на інтерес та бажання дітей отримувати знання.

5. Самоосвітна функція уроку передбачає формування навичок самостійної роботи учнів за допомогою різнопланових засобів: використання підручника умінь, ведення «Щоденника спостережень», користування глобусом, картою, таблицями та малюнками. Цей процес охоплює різні етапи уроку та закріплення в домашній роботі.

Учитель, готуючись до уроку, ретельно визначає основні етапи: встановлює тему, навчальні та виховні цілі, розробляє зміст уроку, раціонально планує використання методів та прийомів, організовує самостійну роботу учнів, керує навчальним процесом та узагальнює результати уроку для подальших завдань. Таким чином, підготовка та проведення уроку вимагають встановлення ланцюжка взаємозв'язків: від теми до мети, від змісту до форми, використання методів та прийомів, результатів та надання домашніх завдань.

Уроки формування умінь, у порівнянні з іншими предметами, використовують специфічні методи та прийоми, спрямовані на спостереження за природою, використання наочності, дослідження через прилади та практичні роботи, а також залучення краєзнавчого матеріалу та географічних карт. Природознавство нерозривно пов'язане з навколишньою природою та людською діяльністю. Під час більшості уроків учителі можуть інтегрувати краєзнавчий матеріал, співвідносячи знання з предмета з реальними життєвими ситуаціями.

О. Вишневський [16] вирізняє різні підходи до класифікації уроків:

- за основними методами проведення (наприклад, лекції, кіноуроки, бесіди та інші);
- за типом пізнавальної активності (первинне ознайомлення, сприйняття фактів, формування понять, повторення та узагальнення);
- враховуючи ступінь самостійної роботи учнів (уроки, де учні працюють самостійно, та уроки, де вчитель активно взаємодіє з класом);
- залежно від етапів засвоєння інформації (вступні, ознайомчі, засвоєння компетентностей, застосування та закріплення інформації).

Проте в педагогічній теорії та практиці найбільш розповсюдженою є класифікація уроків з врахуванням їх основної навчальної мети (згідно з В. Онищуком, Г. Щукіною та інших).

О. Вишневський у своїй роботі [16] зауважує, що хоча комбінований урок є найбільш поширеним типом у практиці шкіл, він вважається менш цінним через його потенційну схильність до стандартизації навчання та застосування стереотипних поєднань елементів уроку. З його точки зору, визначення різної основної дидактичної мети для кожного уроку дозволяє розширити спектр методів та форм навчальної діяльності, надаючи урокам оригінальність та унікальність.

Тип уроку визначається послідовністю його етапів або структурних елементів, що складаються в конкретному, але гнучкому поєднанні. Отже, кожен дистанційний урок має чітку структуру, яка включає різні елементи, такі як: актуалізація опорних знань учнів, вивчення нового матеріалу, розвиток навичок і вмінь, закріплення та застосування отриманих знань, перевірка розуміння та оцінювання успішності, а також пояснення завдань на домашнє завдання.

Творчий підхід до структури уроку полягає у відмові від стандартних та жорстких комбінацій його елементів. Якщо класифікувати тип уроку, це визначається не лише його основною метою, а й зв'язком цієї мети з очікуваним результатом, педагогічною взаємодією та складовими уроку, які

несуть більше значення, а не просто виділяються на певний час.

Кожний тип уроку визначається його основною дидактичною метою. Наприклад, урок засвоєння нових знань спрямований на вивчення нової інформації; дистанційний урок формування компетентностей спрямований на розвиток конкретних навичок; урок узагальнення і систематизації націлений на систематизацію вже отриманих знань; урок формування компетентностей створений для розвитку нових вмінь учнів. Комбінований тип уроку використовується, коли всі дидактичні цілі є рівнозначними і неможливо виділити головну.

Мета, походючи від грецького слова «за» або «після», вказує на щось, що перебуває поза або наступає після чогось іншого. Наприклад, метафізика перебуває поза фізикою, а мета дидактика вивчається після дидактики. У будь-якому випадку, мета – це передбачуваний або наперед визначений результат людської діяльності, який має бути досягнутий через конкретну діяльність або процес [39].

Ціль може бути розглянута як закон або напрямок, який керує практикою та регулює людську діяльність, спрямовану на перетворення чи зміну дій відповідно до усвідомлених потреб людини [39].

У педагогіці терміни «мета» і «ціль» часто використовуються взаємозамінно або синонімічно. Вони відображають ідею планування або прагнення до досягнення певного результату навчання або виховання. Таким чином, мета або ціль визначає те, до чого спрямована педагогічна діяльність, і це є ідеальним результатом, якого досягнення прагнуть як учні, так і вчителі.

Сучасні педагоги, такі як В. Лозова, О. Савченко, Г. Троцько та інші, визначають три основні функції навчання: освітню, розвивальну і виховну. Відповідно до цих функцій уроки мають тривіальні мети чи цілі. [56].

Організація проєктних технологій у навчанні ґрунтується на погляді Л. Виготського, що процес навчання стоїть перед розвитком та веде його за

собою. Тому головною метою уроку є навчальна. Основні цілі цієї мети включають:

- надання учням основних знань сучасного виробництва та провідних напрямків науково–технічного прогресу;
- розвиток умінь використовувати набуті знання для вирішення практичних і технічно значущих завдань;
- розуміння учнями дії законів науки в техніці та виробництві, підготовка до обрання однієї з технічних професій, а також розвиток винахідницьких та конструкторських вмінь.

I. Малафійк [47] зауважує, що розвивальні цілі повинні включати у себе розвиток загальних та спеціальних пізнавальних здібностей людини, а також формування культури розумової праці. Вчений формулює ці цілі таким чином:

- розвиток вміння порівнювати;
- розвиток вміння аналізувати;
- розвиток вміння здійснювати синтез;
- розвиток вміння здійснювати узагальнення, класифікацію та абстрагування;
- встановлення причинно–наслідкових зв’язків;
- здійснення переносу дій з однієї галузі знань на іншу;
- прогнозування та планування своїх дій;
- виділення головного у прочитаному та складання плану прочитаного;
- розвиток спостережливості;
- розвиток культури усного та писемного мовлення;
- застосування індуктивного методу пізнання;
- застосування дедуктивного методу пізнання;
- розвиток логічного та діалектичного мислення;

- розвиток спеціальних здібностей (інтелектуальних, математичних тощо);
- розвиток образної та смислової пам'яті.

Л. Рубінштейн визначив основні складові особистості як спрямованість (ідеали, погляди, переконання та світогляд), знання, вміння, навички, а також індивідуально–типологічні характеристики (задатки, здібності, інтереси, нахили). Процес виховання може призводити до змін у одній чи кількох з цих складових особистості.

Згідно з І. Малафіїком, в освітньому процесі завжди міститься елемент виховання, так само, як у вихованні завжди присутній елемент навчання. Навчання в основному передбачає передачу та засвоєння конкретних знань, включаючи світоглядні, моральні, правові, естетичні та інші аспекти. З іншого боку, виховання займається формуванням відношень, звичок соціально–ціннісної поведінки, вчинків, для чого використовується спеціальний тренінг з виховання та система поведінкових вправ, які відповідають загальнолюдським моральним цінностям [47].

Як будь–які частини єдиного процесу, навчання та виховання не можуть існувати виключно самостійно. В освітньому процесі завжди містяться складові, що сприяють вихованню, тоді як у процесі виховання завжди присутні елементи навчання.

Виховання є частиною освітнього процесу, де учні отримують знання в основних науках та формують свої моральні, правові, естетичні, екологічні та інші погляди. Проте, вчений А. Макаренко вбачав, що зводити виховання до простого навчання не можна [48].

Таким чином, конкретні виховні цілі уроку можуть включати формування наукового світогляду, сприяння розвитку наукових поглядів і переконань, утворення наукової карти світу, виховання культури поведінки, а також стимулювання позитивних людських якостей та інше [48].

Якість уроків умінь залежить від наукового рівня, використання

унаочнення та методів, які зацікавлюють учнів у навчальному предметі. Залежно від теми, вікових особливостей учнів, їх рівня розвитку та наявності обладнання, вчитель визначає, який тип уроку умінь буде найбільш доцільним:

- комбінований урок;
- предметний урок;
- урок–екскурсія;
- узагальнюючий урок;
- дистанційний урок для засвоєння нових знань.

Кожен урок умінь розглядає певне питання з навчальної програми. Водночас, кожен дистанційний урок є лише частиною загального курсу умінь. Він завжди виступає як продовження попередніх уроків і одночасно є базою для наступних.

Згідно з висловлюванням В. Онищука, кожен тип уроку має свою власну специфіку мікро– та макроструктури [51]. В. Онищук вказує, що макроеlementи структури уроку визначаються завданнями конкретного типу уроку. Наприклад, основними етапами засвоєння знань є сприйняття, осмислення, узагальнення та систематизація. Відповідно до його точки зору, макроструктура уроків одного типу однакова, оскільки логіка засвоєння знань однакова для кожного з них. Мікроеlementи структури уроку, згідно з В. Онищуком, включають в себе застосування методів і способів вирішення навчальних завдань на кожному етапі уроку [51].

Згідно з висловлюванням, час та місце, що відводяться кожному структурному елементу уроку, визначаються загальною організацією уроку. Структура уроку має сприяти успішному досягненню його навчально–виховних цілей, активізації пізнавальної діяльності учнів і відповідати специфіці навчального матеріалу, методам і засобам, що використовуються вчителем [51]. Таким чином, при розробці структури уроку, вчитель має враховувати тему та зміст уроку, найбільш ефективні методичні засоби і

прийоми, конкретні умови, в яких відбудеться проведення уроку, а також рівень підготовленості учнів.

Структура уроку, відповідно до В. Горощенка та І. Степанова [22], визначає, з яких конкретних етапів або елементів складається урок, яка їх послідовність на занятті та як вони взаємодіють між собою. Така структура уроку змінюється в залежності від його типу, розподілу часу на різні робочі моменти (елементи або етапи) під час уроку.

Отже, у контексті організації проєктних технологій, ключовою формою є урок, під час якого вивчається матеріал, визначений програмою. Однак успішність цього процесу навчання визначається правильною організацією самого освітнього процесу.

Комбінований урок є частою практикою в початковій школі. Його структура залежить від того, які дидактичні цілі об'єднуються в рамках цього уроку. У випадку комбінованого дистанційного уроку можуть бути визначені дві чи більше основних дидактичних цілей, наприклад:

- перевірка раніше засвоєних знань.
- засвоєння нової інформації.
- узагальнення та систематизація вже засвоєних знань.
- практичне застосування раніше вивчених знань [53].

Отже, на комбінованому уроці в 1–4 класах можна реалізувати декілька дидактичних цілей. Зважаючи на те, що обсяг навчального матеріалу на кожному уроці в цих класах невеликий, важливим є глибоке і стійке засвоєння знань для подальшого успішного навчання в наступних класах.

При розробці комбінованого уроку необхідно чітко визначити дидактичні мети та структурні елементи, які будуть поєднуватися під час його проведення. Вірно спроектована структура уроку та вдало використані методи навчання сприяють оптимізації часу під час заняття, підтримці учнівської дисципліни й зацікавленості, а також сприяють поглибленню знань.

На таких уроках основний акцент робиться на ознайомленні з новим матеріалом, його осмисленні, запам'ятовуванні, узагальненні та систематизації. Крім того, на цих заняттях також проводиться повторення раніше вивченого матеріалу.

У структурі комбінованого уроку відображені такі макроетапи:

1. Підготовка класу до уроку.
2. Аналіз змін у природі та їх підсумок.
3. Перевірка засвоєних навичок учнями.
4. Запровадження теми уроку та актуалізація знань учнів.
5. Вивчення нового матеріалу.
6. Закріплення здобутих навичок учнями.
7. Підбиття підсумків уроку.
8. Завдання для самостійної роботи вдома.

Предметний урок є специфічним типом уроку в процесі навчання, який має власну історію теоретичного розвитку в методиці викладання предмета, особливо в початковій школі. Термін «предметний урок» був запропонований О. Гердом у посібнику для вчителів з назвою «Предметні уроки в початковій школі». За словами цього вченого, основна мета цих уроків полягає в формуванні у дітей цілісного уявлення про предмети та явища навколишнього світу. Ця мета досягається через безпосереднє сприйняття учнями об'єктів природи, їх аналіз, порівняння, узагальнення та формування висновків, а також перевірки висновків за допомогою доступних експериментів або дослідів.

У сучасній методиці викладання умінь, вчені та методисти, такі як В. Горощенко, В. Пакулова, Л. Нарочна та інші, не тільки не відмовляються від предметного типу уроку, але й наголошують на його важливості для ефективного процесу навчання, виховання та розвитку учнів початкової освіти.

Предметний дистанційний урок – це урок, під час якого учні працюють

в класі, проте не зображеннями, а безпосередньо з реальними предметами вивчення. Під час цього уроку здобувачі початкової освіти отримують специфічні знання про предмети та природні явища [17].

На нашу думку, ці уроки сприяють більш повному сприйняттю предметів і явищ природи різними органами чуття. Вони активізують функціонування тих органів сприйняття, які на інших уроках перебувають у пасивному стані. Учні отримують можливість спостерігати за предметами, відчувати їхню твердість, запах, а іноді й смак, порівнювати їх між собою, визначати спільні та відмінні ознаки.

Проведення предметних уроків має велике значення, оскільки вони стимулюють інтерес учнів до навчання, активізують освітній процес та сприяють розвитку творчої активності у дітей. На таких уроках рекомендується використовувати групові та парні форми роботи, що сприяє розвитку навичок колективної праці та формує дисциплінованість серед учнів. Крім того, ці уроки сприяють розвитку акуратності та ретельності у виконанні роботи, а також формують навички проведення лабораторних експериментів у дітей.

Предметні уроки мають важливе значення, оскільки вони сприяють не лише представленню конкретного матеріалу, але й навчають учнів уважно спостерігати за об'єктом або явищем. Вони вчать розпізнавати основні та важливі ознаки об'єкту, виділяти схожість та відмінність між ним та іншими предметами, та на цій основі робити висновки і узагальнення.

Предметний урок відрізняється тим, що у процесі його проведення учні засвоюють різноманітні аспекти конкретного предмета чи явища природи. Це включає виявлення характеристик, властивостей та структури об'єкта, встановлення взаємозв'язків і залежностей з іншими об'єктами, дослідження умов існування чи протікання, розгляд походження, способів отримання чи вирощування, а також важливості цього об'єкта для людини.

Бажано, щоб діти під час такого уроку працювали з реальними живими

предметами природи, оскільки це є важливою частиною успішного проведення уроку. Якщо не можливо забезпечити такі об'єкти, то використання гербарних або колекційних зразків буде альтернативою. Наочні матеріали для кожного предметного уроку учні можуть підготувати заздалегідь, отримуючи при цьому керівництво вчителя. Батьки також можуть бути залучені до цієї роботи [7].

На предметному уроці вчитель стимулює учнів мислити і відповідати самостійно. Для досягнення цієї мети, важливо побудувати бесіду таким чином, щоб учні відповідали самостійно, використовуючи власні спостереження за предметом або явищем, що вивчається. Під час роботи з конкретним об'єктом, діти перевіряють та розширюють свої знання, отримані з різних джерел.

Більшість уроків проводяться після екскурсій, що дає учням можливість побачити предмет або явище в природному середовищі та вивчити його взаємозв'язок з іншими об'єктами чи явищами. Це дає змогу вивчати основні властивості конкретних предметів, роблячи необхідні узагальнення та висновки на основі фактів, які учні спостерігали в природі. Важливою умовою для успішної організації предметного уроку за проєктними технологіями є забезпечення предметами для всього класу або для двох учнів, як мінімум. Це допомагає дітям уважно розглядати й вивчати об'єкт та активізує їхню увагу.

Викладач, плануючи предметні уроки, витрачає час на ретельну підготовку. Він орієнтується на зміст програми, наявність відповідного навчального матеріалу, місцеві природні умови та особливості свого класу. Визначаючи тип уроку – чи це дистанційний урок із роздавальним матеріалом, із застосуванням лабораторних дослідів, чи з використанням живих об'єктів та інших форм – вчитель розробляє план та конспект уроку. В цьому плані він чітко визначає навчальні, розвивальні та виховні цілі, обирає основні етапи уроку, а також докладно продумує матеріал та послідовність

його викладення.

Учні можуть бути запрошені відібрати та збирати природні матеріали під час екскурсій, такі як рослини лісу, луків, поля, їх плоди та насіння, комахи, корисні копалини тощо, що може сприяти їх розвитку та навчанню. Після цього, за завданням вчителя, учні можуть створювати колекції, гербарії та інші наочні посібники позаурочно.

До проведення будь-яких нових дослідів учитель має ретельно підготуватись, виконавши їх перед цим самостійно. Це дозволить вчителю точно оцінити, скільки часу займає ця робота, та визначити якість проведення досліду. Іноді вчитель також може підготувати інструкцію для проведення практичної роботи, щоб учні могли виконати завдання з ефективністю та безпекою.

Структура предметного уроку відрізняється від структури комбінованого уроку: на першому не передбачено часу для опитування, а увесь час приділяється вивченню нового матеріалу та його закріпленню:

- організаційний момент.
- Фенологічні спостереження за змінами в природі.
- Актуалізація знань учнів та повідомлення теми уроку.
- Вивчення нового матеріалу.
- Закріплення сформованих компетентностей.
- Підсумок уроку.
- Завдання на домашнє завдання.

Дистанційний предметний урок не лише спрямований на розвиток конкретних умінь. Його особливість полягає у глибокому та різносторонньому вивченні певного об'єкта чи явища природи. Це включає вивчення характеристик, умов існування, процесів походження, методів вирощування та інших аспектів матеріалу, який учні опановують.

Урок-екскурсія представляє собою специфічний тип навчального заняття, де процес освіти відбувається у природному середовищі, а не в

класній кімнаті. Цей підхід передбачає пряме спілкування учнів з різноманітними об'єктами та явищами природи для збільшення розуміння та набуття знань.

Уроки–екскурсії впливають на дітей, спонукаючи їх сприймати природну красу та відчувати гармонію її елементів. Екскурсії мають важливе значення під час вивчення природознавчого матеріалу, це спеціальні навчальні заняття, які проводяться за межами школи, у природних середовищах, таких як луки, поля, ліси, сади та інші місця.

Уроки–екскурсії, спрямовані на розвиток конкретних умінь, мають значний вплив на формування естетичних почуттів, позитивних емоцій та сприяють розвитку доброти і дбайливого ставлення до живої природи. У відносно неформальних умовах таких уроків учні навчаються взаємодіяти між собою та із навколишнім світом.

Основним способом отримання знань під час уроку–екскурсії є активне спостереження за природними об'єктами та явищами, а також розуміння очевидних взаємозв'язків і залежностей між ними.

На основі висловлення Т. Байбари [4], у курсі умінь початкової школи реалізуються різні типи уроків–екскурсій, як показано на діаграмі (рис. 1):

Рис. 1. Види уроків–екскурсій

Автор пропонує для кожного типу уроку–екскурсії власну структуру,

зокрема для вступного уроку–екскурсії вказує на такі етапи [4]:

- Організація класу.
- Постановка мети та завдань уроку. Загальна мотивація.
- Освоєння нових компетентностей.
- Підсумок уроку.
- Надання домашнього завдання.

У макроструктурі поточного уроку–екскурсії, окрім зазначених етапів, включаються такі компоненти:

- перевірка засвоєних компетентностей;
- узагальнення та систематизація засвоєних компетентностей;
- застосування засвоєних компетентностей.

На підсумковому уроці–екскурсії важливим етапом є систематизація та застосування отриманих компетентностей. Це сприяє розвитку самостійності учнів, оскільки вони застосовують свої знання й уміння, систематизують інформацію, отриману під час попередніх уроків–екскурсій, та використовують ці знання в практичних ситуаціях. Цей етап сприяє формуванню навичок самостійної роботи й умінь використовувати отримані знання в різних контекстах.

На уроках–екскурсіях учні вивчають предмети та явища природи безпосередньо, але у відмінності від класних уроків, вони спостерігають їх у природному середовищі, де все взаємопов'язано, у порівнянні з ізольованою обстановкою класу.

Екскурсії дійсно сприяють глибшому і більш повному вивченню різнопланових явищ і об'єктів природи, дозволяючи встановити зв'язки між організмами та їхнім середовищем і умовами існування. Це конкретизує матеріал, що вивчається в класі, зв'язуючи навчання у школі з життям природи та звичаями у нашій країні, що є фундаментом для краєзнавчої роботи класного керівника з учнями.

Проведення екскурсій розвиває у дітей інтерес та навички у вивченні

природи свого регіону, а також сприяє розвитку їхньої спостережливості. Відвідуючи природні місця, діти також фізично загартовуються, перебуваючи на свіжому повітрі.

Екскурсії, як частина програми з умінь, мають свою визначену роль в освітньому процесі. Програма надає мінімальну кількість обов'язкових екскурсій для кожної теми, які необхідні для повного осягнення матеріалу. Проте вчитель має право вносити зміни у тематику екскурсій, якщо це сприятиме кращому засвоєнню вивченого матеріалу учнями. На думку, О. Коберник, «гнучкість у виборі тематики дозволяє адаптувати програму до потреб освітнього процесу для досягнення більш ефективного навчання» [36].

Екскурсії проводяться у природі, сільському господарстві, музеях і є частинами освітнього процесу, тому потрібно ставитися до них так само серйозно, як і до інших уроків.

Автори В. Горощенко та І. Степанов розділяють усі екскурсії, які проводяться в початковій школі, на три основні групи:

- «екскурсії в природу;
- екскурсії на виробництва;
- екскурсії в музеї, картинну галерею або на художню виставку» [22].

Екскурсії в природу мають за мету спостерігати природні об'єкти та явища для розуміння їх взаємозв'язків з навколишнім середовищем. Під час таких екскурсій легше сприймати та аналізувати прості закономірності природи, такі як залежність явищ від сезонних змін чи вплив води на оточуючий світ.

Під час екскурсій на сільськогосподарські підприємства учитель має цілеспрямовано демонструвати учням, як наука допомагає людині перетворювати рослинний та тваринний світ на користь суспільства. Ці екскурсії спонукають учнів проявляти цікавість до різних галузей виробництва, що може мати значення для їхнього майбутнього професійного

вибору.

Також, відвідування музеїв та виставок відіграє важливу роль у розвитку навичок учнів. Під час таких заходів учні ознайомлюються з багатством рослинного та тваринного світу на Землі, а також здобутками сільського господарства та працею людей в цій сфері.

Деякі початкові екскурсії в тему стають основою для подальших уроків, коли вчитель використовує їх результати під час уроків. Іноді екскурсії включаються в процес вивчення теми, надаючи учням можливість здобувати практичні знання під час навчання. Також інколи екскурсії використовуються для підсумкового закріплення матеріалу після завершення певного етапу вивчення, наприклад, після закінчення певного сезону.

Перш ніж вирушати на екскурсію, важлива підготовка вчителя та учнів, яка включає визначення цілей та обрання теми, а також розробку плану і змісту екскурсії.

Для ефективної підготовки до уроку–екскурсії, вчитель може спочатку пройти екскурсійний маршрут самостійно. Це дозволяє вчасно уточнити план екскурсії, переконатися, що всі необхідні ресурси доступні, визначити часові рамки кожного етапу та скласти план уроку–екскурсії для учнів.

Після цього вчитель планує послідовність подій під час екскурсії, враховуючи знайдені ресурси та потреби учнів. Також, вчитель повинен попередити учнів про майбутню екскурсію, вказавши точне місце проведення, маршрут, тривалість та список необхідних речей для участі в екскурсії. Ця інформація може бути передана учням напередодні екскурсії або на попередньому уроці, разом із рекомендаціями щодо одягу та підготовки.

Додатково, вчитель повинен забезпечити необхідне обладнання, таке як папки для збирання рослин, інструменти для дослідження природи, мережі для збирання комах тощо, щоб забезпечити повноцінний та продуктивний досвід учням під час екскурсії.

Необхідно провести обов'язкову бесіду щодо правил техніки безпеки для учнів та організувати роботу в групах для самостійних завдань.

Урок–екскурсія складається з таких етапів:

- Організація учнів для початку роботи.
- Аналіз та узагальнення спостережень за змінами в природі.
- Повторення вже вивченого матеріалу та оголошення теми уроку.
- Ознайомлення з новим матеріалом.
- Закріплення отриманих знань учнями.
- Підсумок уроку: узагальнення ключових моментів та висновки.
- Задачі або завдання для додому, що допоможуть закріпити отримані знання.

знання.

Підсумок екскурсії – важлива частина. На цьому етапі вчитель або провідний організатор повинен узагальнити основні знання та відомості, які учні отримали під час екскурсії. Також слід відзначити внесок найактивніших учнів та підкреслити їхню роботу.

Зауваження щодо дисципліни може бути надане, якщо воно є необхідним, але також важливо позитивно оцінити та висловити подяку учням за активну участь і дотримання встановлених правил. Об'єкти та матеріали, зібрані під час екскурсії, можуть бути використані на наступних уроках як джерело для подальшого вивчення теми або для проведення практичних досліджень та уроків. Це допомагає учням закріпити здобуті знання та зацікавлення у вивченні природничих наук.

Таким чином, екскурсії є важливим інструментом для формування природознавчих понять у учнів, що є основою для розуміння природи. Під час екскурсій, так само як і на уроках, діти вчаться розуміти конкретний зміст слів через спостереження реальних об'єктів та явищ природи. Це сприяє збагаченню їхнього словника та конкретизації знань про природу.

Учитель повинен акцентувати увагу на розвитку зв'язного мовлення учнів під час екскурсій, що є важливим як для формування знань про

природу, так і для розвитку мовних навичок. Це дозволяє дітям виражати свої спостереження та враження від вивчення природи за допомогою більш розгорнутих інформаційних описів та висловлювань. Такий підхід також сприяє розвитку вміння логічно висловлювати свої думки та ідеї, що корисно як для природознавчого, так і для мовного розвитку учнів.

Один з типів уроків – це узагальнюючий урок. Основна його мета полягає в систематизації, закріпленні та узагальненні знань учнів про об'єкти та явища природи, як неживої, так і живої. Цей урок спрямований на виділення найважливішої інформації, узагальнення вивчених фактів, розвиток понять, поглиблення та систематизацію засвоєних знань. Також цей тип уроку включає перевірку рівня розуміння та оцінку учнями набутих знань [5].

Узагальнюючі уроки важливі з таких причин:

- учні осмислюють і закріплюють свої знання, навички і уміння;
- вчитель, використовуючи різноманітні методи, дидактичні ігри та вправи, перевіряє рівень засвоєння матеріалу учнями;
- матеріал узагальнюється та систематизується, що сприяє кращому розумінню його зв'язків та логічної структури;
- виявляються та розкриваються прості причинно–наслідкові зв'язки, що існують у природі, допомагаючи учням краще розуміти взаємозв'язки між явищам.

Узагальнюючі уроки є важливими для міцного та осмисленого узагальнення та закріплення знань учнів, а також для розвитку їхньої пам'яті, мислення та мовлення.

Структура узагальнюючого дистанційного уроку може включати такі етапи:

- I.** Організація класу перед початком уроку.
- II.** Підведення підсумків спостережень за змінами в природі.

III. Узагальнення та систематизація знань учнів.

IV. Контроль результатів навчання учнів.

V. Підсумкове завершення уроку.

На узагальнюючих уроках важливо мати всі навчальні посібники, які використовувалися на попередніх уроках і їх матеріал, який узагальнюється. Це дозволяє учням не лише розповідати про предмети та явища, а й мати можливість показати їх наочно. Під час підготовки до узагальнюючого уроку, вчитель повинен уважно розробити запитання, які містять певний фактичний матеріал. Запитання мають включати порівняння, зіставлення, а також спрямовувати учнів на встановлення зв'язків між предметами та явищами. Це допомагає учням краще розуміти та аналізувати вивчений матеріал.

Для активізації пізнавальної активності учнів початкової школи, методи і прийоми проведення узагальнюючих уроків мають бути різноманітними. Важливо включити до змісту цих уроків нові аспекти, які сприятимуть узгодженому розвитку засвоєних учнями знань. Це може включати в себе презентацію нової інформації, яка допоможе розширити та урізноманітнити вже засвоєні знання. Такий підхід сприяє поглибленню та розширенню розуміння матеріалу та його подальшому застосуванню.

У початковій школі використовується дистанційний урок для формування нових знань. Мета цього уроку полягає в ознайомленні з новим матеріалом, узагальненні та оцінці уже засвоєних знань, а також у розкритті значення цих знань у майбутній трудовій діяльності учнів. Діяльність учнів на таких уроках спрямована на сприйняття, усвідомлення, осмислення, узагальнення та систематизацію навчального матеріалу. Для досягнення цієї мети вчителі організують уроки таким чином, щоб учні могли відтворити та закріпити у пам'яті найважливіші аспекти нового матеріалу.

Дистанційний урок застосовується у випадках, коли починається вивчення нового розділу, матеріал якого не має прямого зв'язку з попереднім або коли потрібно розглянути складне та об'ємне питання, що охоплює

широкий спектр тем або понять.

Схема уроку засвоєння нових знань включає наступні етапи:

- I. Організація учнів до роботи.
- II. Підведення підсумків спостережень за змінами в природі.
- III. Актуалізація знань учнів та введення теми уроку.
- IV. Вивчення нового матеріалу.
- V. Закріплення знань учнів.
- VI. Підсумок уроку.
- VII. Надання завдань для виконання вдома.

Сучасний ефективний дистанційний урок – це урок, що добре підготовлений та належним чином адаптований до поставлених мети та можливостей. Результативність уроку не визначається лише рівнем підготовки вчителя до нього, але головним чином виявляється через майстерність його проведення під час самого уроку. Чим більш ретельна підготовка, тим більше можливостей для вчителя проявити свою майстерність під час проведення уроку.

Суть підготовки вчителя до уроку полягає у заздалегідь урахуванні наявних педагогічних умов для вибору оптимальних методів та засобів керування навчально–виховною діяльністю учнів. Мета полягає в досягненні найвищих показників ефективності уроку в умовах, що існують, шляхом аналізу, планування та вибору найкращих стратегій для навчання й виховання учнів.

Підготовка вчителя до уроку, за словами О. Савченко [56], включає три взаємопов'язані етапи:

- діагностика об'єктивних умов освітнього процесу та аналіз факторів, які впливатимуть на урок;
- прогнозування очікуваних результатів уроку та досягнень школярів;
- складання програми організації навчально–пізнавальної діяльності дітей під час проведення уроку.

На уроках формування навичок важливо пам'ятати про їх розвивальні можливості. Кожного разу на уроці варто спонукати учнів до таких дій:

- навчити учнів визначати, розуміти та самостійно ставити перед собою навчальні завдання. учням слід освоювати матеріал через порівняння, моделювання, аналіз та виконання дій змін;

- підтримувати в учнів раціональні дії та способи роботи, які сприяють успішному засвоєнню навчального матеріалу. оволодіння матеріалом передбачає його вміле сприймання, усвідомлення, запам'ятовування та використання у практичній діяльності;

- для застосування проєктних методів вивчення знань важливо надавати учням конкретні завдання та спрямовувати їх на визначені аспекти предмета, щоб сприйняти матеріал шляхом виконання практичних завдань – спостереження, виділення та запам'ятовування. Особливо ефективним є виконання учнями практичних завдань та дій з об'єктом, який вони вивчають.

Усвідомлення знань завжди пов'язане з розумовими операціями, такими як аналіз, синтез, порівняння та узагальнення. Робота з підручником на уроці сприяє виконанню учнями конкретних завдань і допомагає їм усвідомити отримані знання.

Для формування позитивного ставлення до навчання використання різноманітних форм активізації освітнього процесу є важливим чинником. Серед найпоширеніших форм активізації можна відзначити дві основні. Перший підхід, це самостійна навчальна діяльність на уроці, коли учні працюють над завданнями без безпосередньої участі вчителя. Вчитель визначає завдання, а потім контролює його виконання через запитання та допомагає у разі потреби.

Другий підхід – це поетапне керівництво вчителя під час роботи учнів. Тут вчитель активно контролює процес, крок за кроком допомагаючи учням виконати завдання та надаючи необхідну допомогу чи пояснення.

Обидва ці підходи сприяють створенню сприятливої навчальної атмосфери та підтримці позитивного ставлення учнів до навчання. Вони дають можливість учням відчувати більшу відповідальність за своє навчання та активно брати участь у ньому.

З погляду аналізу науково-педагогічних та методичних джерел, можна прийти до висновку, що готуючись до будь-якого типу уроку умінь, варто керуватись такими базовими положеннями:

- важливо навчати учнів розуміти, чому і як треба виконувати завдання, а не лише механічно виконувати вказівки вчителя;
- використання усіх форм пізнавальної діяльності – поєднання аналізу із синтезом, зіставлення з протиставленням, індукції з дедукцією – сприяє усвідомленню навчального матеріалу;
- логічне поєднання нового матеріалу з вивченим є важливим для засвоєння матеріалу учнями;
- при вивченні предмета необхідно враховувати, що головне – це не лише знання предмета, але й формування особистості учня;
- кожен дистанційний урок має розв’язувати певне завдання;
- вчитель повинен визначити основні етапи уроку, методи та прийоми, завдання для учнів та способи керування навчально-пізнавальною діяльністю;
- необхідно чітко визначити тему, навчальну мету та завдання уроку, враховуючи структуру та послідовність педагогічних прийомів;
- важливо створити умови для формування учнями світогляду через осмислення зв’язків вивчених явищ;
- дотримання дидактичних принципів у взаємозв’язку та єдності є важливою вимогою до сучасного уроку;
- на уроках важливо застосовувати індивідуальний та диференційований підхід до учнів;

– необхідно уникати перевантаження учнів та чергувати різноманітні види навчальної роботи.

Дотримання цих принципів допомагає створити сприятливі умови для ефективного та цікавого уроку, сприяючи активному засвоєнню матеріалу й розвитку особистості учнів.

Якість уроку не залежить тільки від методичної майстерності вчителя та якості обладнання. Однією з найсуттєвіших складових успішного навчання є формування у учнів свідомого, творчого підходу до навчання, їхня позиція та бажання досягати кращих результатів. Важливо створити атмосферу на уроці, яка стимулює позитивні зміни у дитині, заохочуючи її до самовдосконалення та розвитку.

Успіх уроку часто пов'язаний з тим, як учні відносяться до навчання. Їхня мотивація, інтерес та ентузіазм визначають результативність уроку. Окрім методик викладання та якісного матеріалу, вчителю важливо підтримувати позитивний настрій, сприяти розвитку самосвідомості та творчого мислення учнів. Він має створити таку атмосферу, що мотивує учнів до активності та саморозвитку, допомагаючи їм відчувати цінність свого внеску та досягнень.

Виховання позитивного ставлення до навчання сприяє формуванню цінностей, які можуть залишити позитивний вплив на подальше життя учнів. Окрім знань, важливо навчити учнів цінувати власні здібності, розвивати творчий підхід до вирішення завдань та надихати їх на самовдосконалення.

1.2. Характеристика позаурочної і позакласної роботи з формування умінь у початковій школі

На уроці вчитель часто не може наочно продемонструвати адаптацію живих організмів до навколишнього середовища чи показати взаємозв'язки

природи. Тому він застосовує додаткові форми організації проєктних технологій навчання. Серед таких форм — позаурочна робота та позакласні заходи.

Позаурочна робота це спосіб виконання після уроків завдань, пов'язаних з уроками та вказаних в програмі навчання. Дитина може виконувати домашні завдання, проводити власні спостереження в природі або в колекціонуванні. Результати цих завдань, як правило, використовуються на уроках. Крім того, позакласні заходи, такі як екскурсії чи інші форми позаурочної діяльності, також допомагають поглибити знання і розуміння природничих явищ.

Ці додаткові форми дозволяють учням краще засвоювати матеріал і більш глибоко розуміти зв'язки в природі.

Позаурочна робота – це форма організації проєктних технологій для учнів, яка включає в себе виконання після уроків практичних робіт, обов'язкових для вивчення курсу умінь, за індивідуальними або груповими завданнями вчителя. Ця діяльність спрямована на вирішення завдань, які передбачені навчальною програмою. Часто позаурочні роботи виникають тому, що деякі спостереження за природою та її об'єктами, а також проведення дослідів, не вміщуються у рамки розкладу уроків [18]. Позаурочна робота часто виникає тоді, коли учні зацікавлені в досліді або спостереженнях, які виходять за межі навчального розкладу. Вона дає можливість розширити їхні знання та поглибити розуміння навколишнього світу, оскільки деякі аспекти природи можуть вимагати більше часу для вивчення, ніж той, що відводиться на уроці.

До позаурочної роботи відносяться додаткові заняття у кутку живої природи, робота на навчально–дослідній ділянці школи, використання географічного майданчика, виконання домашніх завдань, літні завдання з розвитку навичок та проведення спостережень у природі.

Позаурочна робота – це чудова можливість для учнів розширювати свої

знання, але її успішне проведення вимагає від вчителя організації та керування цим процесом. Отримані під час позаурочної роботи результати можуть бути використані вчителем для подальшої роботи на уроках. Крім того, наявність красназавчого куточка може значно полегшити проведення цих робіт, надаючи учням доступ до важливих відомостей про їхнє рідне місце, а також збережені колекції та гербарії, що можуть стати джерелом цікавих досліджень.

Куточок живої природи відіграє важливу роль у вихованні та навчанні учнів, особливо у міських школах, де дітям складніше знаходити безпосередній доступ до природи. Це місце, де вони мають можливість спостерігати за природними явищами, використовуючи прості прилади, роблять щоденні записи про погоду та інші природні феномени. Отримані дані можуть використовуватись на уроках для розгортання узагальнених досліджень та практичного застосування знань. Це не лише розширює знання, а й розвиває пізнавальні здібності, стимулює увагу та цікавість учнів до навчання. К. Ягодовський вважає, що «важливо правильно організувати цю позакласну роботу, щоб діти могли не лише закріплювати отримані знання, але й навчитися дослідницькому підходу в навчанні [60].

Робота з учнями початкової школи в живому куточку природи має велике значення. Ця діяльність сприяє розвитку бережливого ставлення до рослин, виховує гуманне ставлення до тварин, підтримує повагу до інших та сприяє формуванню естетичних уподобань.

Взаємодія з природою в живому куточку зацікавлює дітей і стимулює їхній інтерес до природи. Цей інтерес може зберігатись протягом всього життя. Робота у живому куточку сприяє не лише навчанню, а й вихованню, розвиває уяву та сприйняття світу, розкриває можливості для самовираження та творчості дітей.

Пов'язаність з природою через живий куточок розвиває в учнів відчуття відповідальності за догляд за живими організмами та вчить

усвідомлено ставитися до навколишнього середовища.

Робота на навчально–дослідній ділянці має велике значення у процесі формування умінь учнів. Ця практика надзвичайно важлива для закладу освіти, оскільки дозволяє здобувачам освіти формувати вміння та навички вирощування рослин, вивчати природу та закріплювати отримані знання на практиці.

На дослідній ділянці відбуваються перші кроки у трудовому вихованні, що сприяє розвитку пізнавального інтересу та відповідального ставлення до природи. Це місце, де діти вчаться бережливо використовувати природні ресурси та розуміють красу природи.

На думку Л. Бондар, навчально-дослідна ділянка не лише розвиває практичні навички учнів, але й відкриває для них можливість самостійно вчитися в природному середовищі, розширюючи їхні знання та розуміння природи [12].

Точно відзначено, що ключовим чинником у формуванні уявлень про природу є пряме сприймання учнями різних предметів та явищ, що оточують їх. Для розуміння взаємозв'язків між неживою природою, рослинами, тваринами та впливом людей на природу, дітей слід спрямовувати на пошук причин, які породжують зміни в природному середовищі. Це можливо лише за умови систематичного спостереження за цими змінами протягом усього року. На жаль, через розклад шкільного навчання, літній період часто випадає зі системи спостережень, хоча програма передбачає завдання на літо, що становить одну з форм позаурочної самостійної роботи учнів.

На літніх канікулах діти зустрічаються з різними об'єктами природи, проте їхні спостереження зазвичай є несистематичними та поверхневими. У більшості випадків учні не приділяють уваги характеристикам предметів, не виявляють взаємозв'язків між ними та не можуть пояснити зміни, які спостерігаються в навколишньому середовищі. Саме тому виникає необхідність у підвищенні ефективності організації проєктних технологій для

літніх завдань. Для цього, як вважає Т. Куцай, варто визначити «зміст, форму, види контролю та розкрити способи використання результатів літніх завдань у подальшій роботі». Для спостережень найбільш доцільно обирати об'єкти, передбачені програмою з умінь та трудового навчання, які характерні для конкретної місцевості та відповідають інтересам дітей [44].

Зібрані природні матеріали зберігаються в класі для подальшого використання. Частину з них учитель може використовувати під час уроків трудового навчання, а інші – для гурткової роботи, наприклад, для виготовлення роздаткового матеріалу та інших навчальних цілей.

Завдання з умінь на літо є одним з видів позаурочної домашньої роботи, яку учні отримують для самостійного виконання під час канікул або відпустки.

Самостійна домашня робота для учнів у початковій школі має бути різноманітною, з важливим наголосом на завданнях, які стимулюють продуктивну активність. Ці завдання сприяють розвитку мислення, формують навички спостереження, поглиблюють знання та вміння, навчають самостійно здобувати інформацію, розвивають творчість та здібності, а також учителюють застосовувати отримані знання на практиці.

Усі форми позаурочних занять, такі як робота в куточку живої природи, вивчення красзнавства, робота на навчально–дослідній ділянці, використання географічного майданчику, проведення спостережень у природі, виконання завдань самопідготовки та літніх спостережень, мають прямий зв'язок із навчально–виховними завданнями, передбаченими у програмі.

Таким чином, позаурочна робота виявляє значний вплив на освітній процес у початковій школі, особливо в контексті навчання умінь. Вона сприяє поглибленню і конкретизації знань, що були отримані на уроках, розвиває практичні навички і спонукає до активного зацікавлення новим матеріалом та сприяє розвитку самостійного мислення учнів початкової

школи.

Окрім занять, які проводяться після уроків, в процесі розвитку навичок також використовується зовнішня робота учнів – позакласна.

Позакласна робота є важливим засобом вирішення основних завдань шкільної освіти. Як відзначають Л. Нарочна і Г. Ковальчук, головні напрямки цієї роботи включають:

- поширення та поглиблення знань та навичок, які охоплюються навчальною програмою, «сприяння розвитку самостійності та творчих здібностей, стимулювання зацікавленості у формуванні навичок та культури уважного ставлення до природи»;

- виявлення основних закономірностей;

- установлення зв'язків та взаємозалежностей між окремими елементами та явищами природи;

- поглиблення уявлень учнів про єдність природи;

- забезпечення практичного застосування знань на природній ділянці, географічному майданчику, у куточку живої природи та інших місцях [49].

Позакласна робота відіграє важливу роль у розвитку мислення учнів початкових класів. Крім того, вона сприяє формуванню поваги до праці, включаючи фізичну активність. Учасники позакласної роботи вчаться бути відповідальними за виконання покладених завдань, розвивають дисциплінованість та уміння виконувати роботу вчасно. Цей вид роботи також дає можливість визначити ініціативу та творчість учнів, сприяє розвитку любові до природи. Позакласна робота часто пов'язана з перебуванням на свіжому повітрі, що сприяє фізичному здоров'ю, загартовує організм та включає в себе заходи з охорони природи.

Організація проектних технологій позакласної роботи вимагає від учителя важливої ролі керівника. Це передбачає формування в учнів стійкого інтересу до природи, викликаного захопленням різноманітними дослідженнями. Щоб зацікавити учнів, учитель має глибокі знання про

природу свого регіону та бути готовим відповісти на будь-яке запитання дітей. Одночасно, він повинен мати ряд практичних навичок: вміти спостерігати, аналізувати результати спостережень та застосовувати їх у навчальному процесі; проводити прості польові дослідження, створювати гербарії рослин, збирати колекції корисних копалин, гірських порід, ґрунтів, комах; вести експерименти з рослинами та тваринами; правильно планувати та обробляти пришкольну ділянку; організовувати догляд за тваринами.

Позакласна робота з умінь має різноманітні форми організації та методи проведення. Вчені-методисти, такі як Т. Байбара, В. Горощенко, Л. Нарочна, І. Степанов та інші, виділяють кілька типів позакласної роботи: індивідуальну, групову та масову.

Позакласна робота, за висновками О. Біди, включає такі особливості:

- добровільна участь учнів у різних заходах: учні мають можливість вільно вибирати участь у позакласних заходах або роботі, що дозволяє їм обирати ті активності, які відповідають їхнім інтересам та потребам;
- зміст занять не обмежується рамками програми: позакласна робота дозволяє вчителям та учням виходити за межі стандартних програм та експериментувати з новими темами, методами та знаннями.
- форми та методи занять засновані на творчій діяльності та інтересах учнів: «позакласні заняття сприяють розвитку творчості учнів та використовують методи, які заохочують їхні власні інтереси і потреби. це може включати різноманітні творчі завдання, проекти, виставки, дослідження та інші форми активності, які заохочують учнів до самовираження та самостійності» [10].

Розглянемо детальніше види позакласної роботи.

Позакласна індивідуальна робота – це вид додаткової освітньої діяльності, яка проводиться з окремими учнями у всіх початкових класах. Ці індивідуальні заняття спрямовані на спостереження за різними аспектами природи, такими як ріст і розвиток рослин, поширення плодів і насіння, а

також вивчення птахів у куточку живої природи та вдома.

Для проведення цих занять вчитель повинен допомогти учням визначити об'єкти спостереження, розробити конкретний план дій, організувати систематичне керівництво та вести облік прогресу. Наприклад, вже в 1 класі вчителю можна порадити доручити дітям створити колекцію гілок і листя різних дерев та вести записи про їх характеристики. Завдання може бути практичною спрямованістю, наприклад, збір різних культурних рослин чи бур'янів для підготовки гербарію.

Активне читання книг про природу вдома є важливим аспектом індивідуальної позакласної роботи. Це дозволяє учням поглибити знання про різноманітні аспекти природи, розширити їх уявлення про живий світ, розвивати інтерес до вивчення природи. Книги про природу можуть включати захоплюючі факти, цікаві історії про рослини, тварин та природні явища, що сприятиме формуванню бережливого ставлення та любові до природи у дітей.

Важливо, щоб учитель спрямовував дитяче читання та допомагав учням вибирати книжки, враховуючи їхні індивідуальні інтереси. Спонукаючи учнів до виконання особистих завдань, вчителю слід використовувати знання та практичні навички, які діти здобули під час позакласної роботи, під час проведення уроків.

Зміст позакласної роботи у кожному наступному класі розширюється та поглиблюється з урахуванням отриманих учнями знань і вмінь на уроках. Це призводить до появи видів занять, коли учні об'єднуються в невеликі групи для спільного виконання робіт. Наприклад, це може бути спільне проведення тривалих спостережень у куточку живої природи, створення колекцій, або інші завдання, що організовані та керовані вчителем.

Отже, під час організації проєктних технологій для індивідуальної позакласної роботи з умінь, вчитель спочатку планує індивідуальні завдання для окремих учнів, враховуючи їхні інтереси. Поступово він об'єднує їх у

тимчасові групи відповідно до виявлених потреб та інтересів.

Гурткова робота є основою організації проєктних технологій позакласних заходів у початковій школі. Вона здійснюється переважно через гуртки юних натуралістів та юних любителів природи. Метою цих гуртків є зацікавлення учнів предметом, поглиблення та розширення їхніх знань, а також розвиток навичок спостережень, проведення експериментів та матеріалістичного сприйняття природи.

Систематична робота в гуртках екологічного виховання, відповідно до певної програми, розробленої вчителем. Важливо організувати один загальний гурток юннатів для учнів початкової школи. Запис у гурток повинен бути добровільним, але кожен, хто приєднується до гуртка, має дотримуватись певних правил:

- членство в гуртку відкрите для всіх бажаючих;
- кожен учасник повинен працювати над визначеною темою та вести роботу відповідно до плану;
- кожна робота повинна бути завершеною;
- щоденник є необхідним для фіксації результатів спостережень та досліджень;
- учасники гуртка повинні відвідувати збори, чергувати в догляді за рослинами та тваринами, представляти звіти на загальних зборах і брати активну участь у колективних заходах гуртка.

Робота за планом має величезне значення, оскільки вона сприяє формуванню учнівських навичок у чіткій організації роботи, розподілі часу та вмінню систематизувати свої спостереження. Це сприяє розвитку навичок формулювання власних думок, складання висновків і звітування про них. Крім того, ця практика вчить учнів бережливому ставленню до власності гуртка та школи, спонукає до ініціативи, активності та підтримування чистоти на робочому місці.

Масові позакласні заходи, такі як ранки, включають у себе заходи для

ознайомлення з підсумками роботи учнів у гуртках, на навчальній ділянці та інше. Під час цих заходів учні представляють свою роботу та результати. Доповіді супроводжуються презентаціями результатів досліджень учнів, такими як малюнки, фотографії, таблиці, колекції та інше. Зазвичай ранки можна організовувати на різноманітні теми, такі як «День зустрічі птахів», «Обжинки», «Свято урожаю», «Свято квітів» та інші [7].

Організація виставок робіт учнів є цікавою та корисною формою представлення діяльності дітей. Виставка має чітко визначену мету та тему. Наприклад, восени можна демонструвати результати літніх робіт учнів, досліджень на навчальній ділянці та в куточку живої природи; взимку – роботи юннатів; навесні – самостійні роботи учнів протягом року. Кожен експонат потребує стислої анотації для самостійного ознайомлення відвідувачів. Теми виставок можуть бути різноманітними, наприклад: «Що доводять наші дослідження?», «Урожай і його збирання», «Догляд за рослинами», «Розвиток рослин» та інші.

Роботи, пов'язані з озелененням, мають велике значення. Вони навчають дітей бути уважними не лише до їхніх власних насаджень, але й до самої природи. У результаті організація груп, таких як лісові патрулі, зелені патрулі, сині патрулі та інші, весною і влітку стає корисною. Лісові патрулі сприяють збереженню насаджень та захисту лісів від пожеж, обгортають мурашники, будують будиночки для птахів та висівають їх у лісі, беруть участь у годуванні диких тварин і вивченні їх видового складу, а також зустрічаються з працівниками лісництва. Учасники «Зеленого патрулю» відіграють активну роль у збереженні довкілля та вихованні екологічно свідомого покоління. Вони приймають участь у посадці різних рослин поруч зі школою та на вулицях села, а також відповідають за догляд за ними, спостерігають за ростом і розвитком. Учасники вивчають біологічні особливості кімнатних рослин, встановлюють оптимальні умови для їх росту, проводять експерименти з розмноженням та вивчають періоди цвітіння.

Крім цього, «Зелені патрулі» ведуть освітню роботу серед мешканців села з метою збереження зелених насаджень. Вони ініціюють та беруть участь у підготовці та святкуванні традиційних заходів, таких як «Золота осінь», «Тиждень саду», «Свято квітів» та інші, спонукаючи до активної участі у заходах, спрямованих на заохочення бережливого ставлення до природи.

Позакласна масова робота з умінь у початковій школі охоплює різноманітні форми та заходи, спрямовані на поглиблення знань про природу та розвиток різних навичок у дітей. Деякі з найпоширеніших форм масової роботи це тематичні читацькі конференції, усні журнали, перегляд науково-популярних і художніх фільмів про природу, святкування свят, конкурси, веселі конкурси знань (КВК), організація туристичних походів та інші події.

Ця робота базується на активній участі учнів, врахуванні їхніх інтересів та запитів, що виникають під час вивчення природи. Вона надає можливість дітям розвивати свою ініціативу, а також виховує такі цінні якості, як відповідальність за свої дії, акуратність у виконанні завдань, наполегливість та інші важливі риси особистості.

Таким чином, позакласна робота стимулює пізнавальний інтерес, сприяє розширенню та поглибленню знань, розвиває критичне мислення та творчість. Така робота покликана сприяти всебічному розвитку особистості кожної дитини, розвиваючи її навички спостереження, дослідницькі здібності та самостійність.

1.3. Вибір форм організації проєктних технологій навчання у процесі формування умінь

Успішність навчання визначається, головним чином, тим, як вчителі обирають форми проєктних методів. У початковій школі є багато варіантів

цих методів для розвитку вмінь учнів. Оптимальний вибір залежить від теми, мети і завдань кожного розділу навчальної програми, а також від конкретних природничих знань, які мають передаватися учням.

Готуючись до проведення уроків, вчитель:

- визначає дидактичну мету, розвивальні та виховні завдання;
- визначає зміст та обсяг нового навчального матеріалу, який необхідно засвоїти на уроці;
- встановлює зв'язок з вивченим раніше матеріалом;
- обирає питання для повторення;
- структурує урок та методи навчальної роботи на різних етапах з урахуванням рівня підготовки учнів;
- розподіляє час на різні види робіт;
- готує наочні посібники, додаткову літературу та матеріали для самостійної роботи учнів [38].

Високий рівень педагогічної вправності вимагає знаходження найбільш оптимальних способів їх реалізації. Тут основними є три ключові аспекти:

- Правильний відбір матеріалу;
- Створення чіткої структури уроку;
- Ефективна організація навчальної діяльності учнів.

Важливо пам'ятати, що успішність навчання не визначається кількістю чи різноманітністю завдань, але залежить від цілеспрямованого та систематичного впливу на особистість молодшого школяра через усю систему навчальної діяльності й уроків в цілому.

Зміст будь-якого уроку визначається насамперед навчальною програмою та підручником. Однак сучасний підхід до навчання не обмежується простим передачею інформації, а передбачає втілення методичних ідей. Ключовим є уважний та обґрунтований підбір методичних рекомендацій з урахуванням конкретних умов роботи з учнями у класі. Тільки після ознайомлення з рекомендаціями, аналізу необхідних навчальних

посібників та дидактичних матеріалів, розгляду різних методів, які допоможуть досягнути мети, можна розробити власний план уроку.

Для досягнення ефективності уроку важливо, щоб вчитель уважно розглядав режим діяльності учнів. Особливу увагу слід приділяти правильному розподілу часу під час уроку та оптимальному використанню елементів його структури. Як етапи та завдання чергуються, а також тривалість кожного етапу, безпосередньо впливає на активність учнів, їхню увагу та продуктивність.

Успішність кожного уроку визначається його основною метою, яку встановлює вчитель. Цілі та завдання уроків стають все складнішими з часом. Це природний наслідок вирішення основних завдань шкільної освіти: надання учням знань про природу та суспільство, розвиток практичних навичок і вмінь, підтримка розумового розвитку, розкриття та підтримка індивідуальних здібностей та інтересів, а також надання належного виховання. Одержання цих завдань передбачає наявність трьох головних мет уроку: навчальної, розвивальної та виховної, що в свою чергу визначає ефективність уроку, яка за І. Підласим [53] визначається такими критеріями:

- заснований на високому науковому обґрунтуванні стратегій та тактики керування пізнавальною діяльністю учнів, враховуючи закономірності та принципи навчання;
- організований напружено, добре структурований та результативно спрямований на пізнавальну працю усіх учнів, з урахуванням психологічних особливостей учнів початкової школи;
- заснований на уважній діагностиці причин, впливає на якість занять, прогнозуванні ходу та наслідків освітнього процесу, і виборі на цій основі оптимальної технології досягнення запланованих результатів;
- пристосований до творчого та нетрадиційного підходу до вирішення конкретних завдань у відповідності до наявних умов і можливостей;

- «осмисленим вибором та цільовим застосуванням необхідних та достатніх навчальних засобів для досягнення поставленої мети»;
- здійснюється за допомогою диференційованого підходу до окремих груп учнів, враховуючи дієву індивідуалізацію педагогічного впливу на основі діагностики реальних можливостей, планування конкретних зрушень та контролю досягнення запланованих результатів;
- оптимізований за рахунок ефективного використання кожної хвилини навчального заняття;
- створює атмосферу «демократизму, змагання, діловитості, підтримує дружній контекст спілкування, стимулює високу відповідальність усіх учасників освітнього процесу за результати спільної праці».

Підготовка та проведення дистанційного уроку – це завдання, яке потребує широкого спектру знань та навичок, вимагає відповідального ставлення до учительських обов'язків, а головне – відкриття нового рівня педагогічного мислення.

Додатковий матеріал має велике значення в процесі навчання, проте він повинен бути унікальним і не дублювати вже наявну інформацію у підручниках. Використання такого матеріалу виправдане, коли він сприяє розвитку та вихованню, необхідний для досягнення мети уроку та врахування індивідуальних особливостей учнів і контексту. Цей матеріал може включати завдання різного рівня складності, творчі завдання, актуальну інформацію про сучасні події та врахування спостережень учнів.

У процесі формування умінь використовується специфічний тип уроку, відомий як предметний. Цей тип уроку має власну історію розвитку як в теоретичній розробці методики викладання предметів, так і в практичному застосуванні в початковій школі. Поняття «предметний урок» було вперше введено О. Гердом у 1863 році в методичному посібнику для вчителів під назвою «Предметні уроки в початковій школі».

Особливість предметного уроку полягає в тому, що зміст, який

вивчають учні під час уроку, передбачає ретельне вивчення конкретного об'єкта або явища природи. Це включає виявлення його особливостей, властивостей, структури, встановлення зв'язків з іншими об'єктами, умовами існування чи протікання, походженням, способами добування або вирощування, а також визначення його значення для людини. Тому бажано, щоб на такому уроці діти могли працювати з живими природними об'єктами. Це є однією з ключових складових успішного проведення уроку. У випадку відсутності можливості працювати з живими об'єктами, можна використовувати гербарії та колекційні зразки. Щоб забезпечити наочність на кожному предметному уроці, учні можуть заздалегідь виготовити та використовувати натуральні засоби наочності за безпосереднім або опосередкованим керівництвом вчителя.

Підготовка предметного дистанційного уроку вимагає вчителя великої попередньої роботи.

При складанні конспекту предметного уроку, вчитель повинен чітко визначити:

- навчальну, розвивальну та виховну мету уроку;
- комплекс вмінь та навичок, які учні мають опанувати;
- інструкції щодо записування та виконання завдань у зошиті;
- розподіл часу на різні види роботи під час уроку.

Учитель повинен перед проведенням нових дослідів обов'язково проробити їх самостійно напередодні. Це дозволяє точно оцінити, скільки часу займе ця робота і оцінити якість проведення дослідів. Час від часу, для проведення таких дослідів, вчитель може підготувати інструкцію.

Крім того, вчитель вибирає 2–3 асистентів з числа учнів в кожному класі, які допомагають підготувати все необхідне для уроку та допомагають на самому уроці.

Для безпечності учнів під час проведення дослідів на предметних уроках, вчитель проводить інструктаж з правил техніки безпеки, роз'яснює,

як користуватися приладами та лабораторним посудом безпечно.

Розпочати дистанційний предметний урок рекомендується з вступної бесіди. Одна з мет цієї бесіди – оглянути в пам'яті учнів раніше вивчене та підготувати їх до усвідомленого сприйняття нового матеріалу. Наприклад, анонсуючи тему уроку – пісок і глину, вчитель показує ці речовини та запитує учнів, що вони вже знають про них. Такими запитаннями вчитель не лише визначає рівень знань учнів щодо об'єктів, але й готує їх до сприйняття нової інформації.

Слід надавати перевагу вивченню живих об'єктів серед рослин та тварин, оскільки це сприяє утворенню більш наочних та реалістичних уявлень учнів. При спостереженні за живою твариною запам'ятовуються не лише її зовнішні особливості, а й типові рухи та поведінка.

Основний етап вивчення – спостереження. Вчитель розподіляє предмети серед учнів та стимулює їх спостережливість, покладаючи рядкові запитання, що спрямовані на виявлення найважливіших ознак і властивостей об'єкта. Починаючи з загальних рис, учитель веде учнів до більш детального вивчення, уникнувши заздалегідь наданих ознак чи готових висновків.

Порівняння різних предметів між собою та з раніше вивченими відіграє велику роль у розумінні та засвоєнні їх особливостей. Це стимулює учнів до кращого сприйняття матеріалу та розвиває їхнє мислення. За допомогою порівнянь за ознаками різних об'єктів учні вчаться робити узагальнення та поглиблюють свій інтерес до спостережень.

Деякі уроки можуть бути організовані як екскурсії. На таких уроках навчання відбувається не в класному приміщенні, а в природному середовищі, де учні безпосередньо спілкуються з об'єктами та явищами природи. Уроки–екскурсії мають значний виховний вплив на учнів. Вони сприяють розвитку естетичних почуттів, позитивних емоцій та формуванню доброти та бережливого ставлення до природи через сприйняття краси та гармонії навколишнього середовища.

Проведення екскурсій в природу на різних етапах вивчення теми має свої вагомні переваги. Розпочинати з дослідницької екскурсії на початку вивчення теми дозволяє учням зазирнути у світ природи в неформальний спосіб. Це сприяє формуванню комунікативних навичок, спільним діям та розвитку взаємодії між учнями під час виконання спільних завдань. У той же час, екскурсія після вивчення матеріалу в класі надає можливість учням закріпити отримані знання та навички. Вони можуть спостерігати, застосовувати свої знання на практиці та порівнювати їх з вивченим матеріалом, що допомагає засвоїти і узагальнити інформацію.

Такий підхід дозволяє ефективно поєднувати теоретичне навчання та практичне застосування знань у реальному середовищі природи.

Уроки–екскурсії в природу дійсно є важливими для поглиблення знань учнів і збагачення освітнього процесу. Під час екскурсій діти мають унікальну можливість особисто спостерігати природу, збирати матеріали та робити власні відкриття, що сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Матеріали, зібрані на екскурсіях, можуть бути використані в подальшому навчальному процесі. Вони стають цінним ресурсом для проведення практичних робіт у класі, сприяють реалізації дистанційних уроків та комбінованих форм навчання. При цьому учні можуть активно використовувати зібрані матеріали під час самостійної роботи або практичних вправ, що сприяє більш глибокому розумінню предмета.

Уроки–екскурсії в природу надають унікальну можливість підвищити інтерес до навчання, сприяють пізнанню навколишнього світу та розвитку практичних навичок учнів.

Деякі теми в початковій школі вивчаються виключно через комбіновані уроки, які стали досить поширеними. Цей тип уроку дозволяє досягти кількох навчальних цілей одночасно, активно працювати над повторенням, вивченням нового матеріалу та закріпленням знань за допомогою різноманітних методів і прийомів.

Комбінований дистанційний урок у загальних рисах має таку структуру. Вчителю, підготувавши клас до роботи, розпочати урок із бесіди. Основна мета цієї бесіди – повторення вже вивченого матеріалу для кращого його усвідомлення учнями, а також постановка нової проблеми, яка спонукає до зацікавленості в новому матеріалі. Вчитель намагається обійтися розповіддю або поясненням тільки у випадках, коли необхідно передати додаткову інформацію, яка відсутня учням, для подальшої обговорення. При цьому використовується наочність та демонстрація дослідів для більш наочного та зрозумілого сприйняття матеріалу.

Після завершення викладу нового матеріалу, вчитель проводить бесіду для перевірки засвоєння матеріалу учнями. Потім вчитель коротко узагальнює результати роботи на уроці.

Щодо інших форм роботи, таких як позакласна та позаурочна, вчитель враховує їх доцільність проведення. Наприклад, правильно організована позакласна робота (як індивідуальна, так і групова чи масова) сприяє розвитку пізнавальних інтересів учнів, спрямованих на поглиблення та розширення знань, засвоєних під час уроків.

Організація проєктних технологій у позакласній роботі має враховувати вікові особливості дітей. Оскільки ця форма роботи не є обов'язковою за шкільною програмою, вчитель самостійно обирає її зміст. Одним із основних завдань є зацікавлення дітей і активне залучення їх до співпраці [22].

У початковій школі позакласні заняття можуть мати різні форми: від загальних екскурсій до природи з усім класом до індивідуальних занять з окремими учнями. Вчителі початкових класів активно залучають учнів до природничих спостережень та практичних завдань, що мають прямий зв'язок з проведеними уроками. Згодом вони організовують роботу в невеликих групах для виконання різноманітних завдань, таких як природничі спостереження, створення колекцій або підготовка матеріалу для уроків. Ці

заняття проводяться після основних уроків за участю вчителя, який керує та організовує діяльність дітей.

Позаурочна робота спрямована на виконання завдань у часі поза основними уроками, які передбачені шкільною програмою. Ця діяльність є обов'язковою для всіх учнів і включає: систематичні спостереження за змінами в природі протягом року, роботу на пришкільній навчально–дослідній ділянці та у куточку живої природи. Літні завдання для спостережень є важливою складовою частиною позаурочних робіт.

Вибираючи завдання для учнів, вчитель повинен керуватися кількома важливими принципами:

- надавати різноманітні завдання для вибору учнів, оскільки самостійний вибір сприяє збереженню зацікавленості та підвищує мотивацію до виконання;

- у початкових класах рекомендується обмежувати кількість завдань до двох, а в старших класах можна збільшити їх кількість на одне–два завдання;

- завдання повинні бути доступними для виконання кожним учнем, чітко сформульованими та не вимагати великої кількості часу для виконання;

- учням необхідно надати детальні інструкції про те, як виконати та оформити завдання;

- кожен учень повинен позначити місце, де він зібрав матеріал, вказавши час і джерело.

Записи фенологічних спостережень учнів важливі для їхнього розвитку та розуміння природничих процесів. Щоденники, де вони фіксують спостереження щодо рослин, тварин і погодних умов, сприяють їхньому пізнанню та аналізу різноманітних природних явищ. Розпочати фенологічні спостереження влітку до канікул має свою вагому перевагу, оскільки це дозволяє учням створити систематизовану схему своєї роботи, почати визначати цілі та завдання спостережень, а також вже на початку

навчального року мати певний базовий матеріал для вивчення.

Рекомендації щодо ведення щоденників, малювання рослин і тварин, створення гербарію та колекцій є важливими етапами, які допомагають учням не лише краще зрозуміти природу, а й запам'ятати й організувати набуті знання.

Процес презентації результатів літніх досліджень та спостережень учнів на початку навчального року є важливим етапом у підсумку та узагальненні їхніх знань. Це також дозволяє учителю оцінити рівень засвоєння матеріалу, визначити слабкі та сильні сторони учнів, що допомагає виробити більш ефективний підхід до подальшої навчальної роботи.

Подальше використання результатів цих робіт на уроках як додаткового матеріалу сприяє більш глибокому та цікавому засвоєнню навчального матеріалу, а також сприяє активному залученню учнів до процесу навчання.

Учитель відіграє ключову роль у проведенні таких проєктів, оскільки він не лише координує цей процес, але й підбирає методи та прийоми, що найбільше підходять для формування умінь та навичок учнів початкової школи. Його завданням є створення оптимальних умов для навчання та розвитку учнів, а проєктні технології є одним з інструментів для досягнення цієї мети.

РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ РІЗНОМАНІТНИХ ФОРМ ОРГАНІЗАЦІЇ ПРОЄКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ФОРМУВАННЯ УМІНЬ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

2.1. Стан проблеми дослідження в практиці роботи сучасної початкової школи

Освітня галузь «Людина і світ» в Державному стандарті початкової загальної освіти реалізується через навчальний курс «Я досліджую світ». Цей курс охоплює природничу і суспільно–гуманітарну змістові лінії і вивчається в 1–4 класах.

У програмі 1–2 класів зазначені змістові лінії вивчаються у вигляді інтегрованого предмету «Я досліджую світ» з обсягом 3 годин на тиждень. У 3–4 класах обсяг вивчення цих змістових ліній збільшується до 5 годин на тиждень. Природнича складова освіти у 3–4 класах є логічним продовженням матеріалу, що вивчається в курсі «Я досліджую світ» в 1–2 класах, і спрямована на подальше вивчення природничих наук, розвиток дослідницьких умінь та поглиблене засвоєння змісту природознавства.

Предмет «Я досліджую світ» у початковій школі дійсно має інтегрований характер. Він базується на системі уявлень і понять, взятих з різних природничих наук, і спрямований на формування учнівського уявлення про цілісність природи. Цей підхід враховує міжпредметні зв'язки у початковій освіті та майбутніх зв'язки з предметами природничого циклу, які вивчатимуться у більших класах.

Відповідно до Типової освітньої програми, однією з ключових цілей учнів 3–4 класів є формування їх «уявлення про взаємозв'язок усіх елементів природи», виховання у них гуманних, творчих та активно соціально спрямованих особистостей, які вміють екологічно мислити, самостійно вирішувати завдання в природничих науках, дотримуватися бережливого ставлення до природи та розуміти життя як найвищу цінність. Ці цілі досягаються шляхом конкретного визначення та втілення освітніх, розвивальних і виховних завдань [54].

Освітні цілі спрямовані на створення уявлень та розуміння про природні об'єкти та явища, а також на розкриття взаємозв'язків та взаємозалежностей між ними. Ці цілі передбачають розвиток предметних навичок, базуючись на освоєнні природничих знань, а також умінь

використовувати специфічні методи дослідження природи, такі як спостереження, проведення дослідів та практична робота.

Розвивальні цілі спрямовані на стимулювання розумових здібностей учнів через вдосконалення різних аспектів мислення: сприймання, логічне й творче мислення, уява, пам'ять і мовленнєві навички. Вони також спрямовані на розвиток емоційної сфери дітей, підвищення їхньої пізнавальної активності та самостійності, засвоєння узагальнених методів самоконтролю, мотивації, постановки та досягнення мети, планування, організації, перевірки та оцінки власної діяльності. Крім того, ці цілі сприяють розвитку творчих здібностей, самовираженню та спілкуванню у групових проектах.

Виховні цілі спрямовані на формування особистісних якостей у кожного учня, сприяють розвитку екологічної культури, вихованню адекватної поведінки, що відповідає моральним, етичним, естетичним нормам та загальнолюдським цінностям у стосунках з навколишнім світом. Ці цілі спонукають до бажання охороняти та зберігати природу рідного краю, враховуючи потреби сучасного екологічного середовища та спільноти.

Специфіка природознавчої змістової лінії у галузі «Людина і світ» Державного стандарту початкової загальної освіти реалізується через такі розділи у навчальних програмах:

- у третьому класі: «Природа і ми», «Нежива природа», «Жива природа»;
- у четвертому класі: «Планета Земля», «Україна – наша Батьківщина», «Рідний край».

Розділи «Природа і ми», «Нежива природа», та «Жива природа» у третьому класі включають основні факти та концепції, що стосуються неживої та живої природи, які спрямовані на ознайомлення учнів з елементами природи: сонячним світлом і теплом, повітрям, водою, гірськими породами, корисними копалинами, ґрунтом, рослинами, тваринами, грибами, бактеріями та людиною. Ці знання використовуються як основа для

подальшого їхнього розширення та використання у четвертому класі, де вивчаються нові концепції та залежності у природі, а також здійснюється вивчення найпростіших закономірностей, зокрема, у контексті природних зон України та природних угруповань рідного краю.

Екологічна спрямованість програми передбачає включення питань охорони природи у всі аспекти навчального змісту. Це дозволяє зробити процес навчання більш розвивальним, оскільки вивчення природознавства та проблем охорони навколишнього середовища потребує активної участі учнів у навчально–пізнавальній діяльності. Інтегрування екологічних питань у всі розділи програми сприяє формуванню свідомого ставлення дітей до природи та вихованню екологічно свідомої особистості.

У чинній навчальній програмі вказано, що ключовим методом для впровадження проєктних технологій в освітньому процесі є уроки, які щільно переплітаються з позаурочними та позакласними заходами. Серед виділених уроків можна виділити такі типи: вступний, комбінований, узагальнюючий, предметний, а також екскурсія (вступна, поточна, узагальнююча) [54].

Ефективне використання різноманітних засобів наочності, таких як натуральні об'єкти, образотворчі матеріали, аудіовізуальні засоби, моделі, має велике значення для якості процесу навчання. Це обумовлено специфікою вмінь, які вивчаються, та особливостями розвитку пізнавальних процесів у дітей початкової освіти.

Інтегрована навчальна діяльність в початковій школі часто організовується за допомогою різноманітних методів та засобів наочності. Ця діяльність може мати форму фронтальної роботи, коли весь клас працює над певною темою чи завданням одночасно під керівництвом вчителя. Також вона може бути організована у вигляді групової або парної діяльності, де учні працюють разом, обмінюючись думками та ідеями.

Використання різноманітних форм організації проєктних технологій навчально–пізнавальної діяльності у навчальних програмах для початкової

школи досить поширене. Це може включати в себе використання уроків, позаурочних та позакласних занять, взаємодію з різними методами навчання та організацію роботи учнів у групах або індивідуально. Такий підхід сприяє більш активному залученню дітей до навчання, формуванню навичок роботи у колективі, розвитку критичного мислення, творчих здібностей та підвищенню інтересу до навчання.

З метою визначення, які форми організації проєктних технологій навчання використовують вчителі найчастіше під час формування умінь в початковій школі, ми провели опитування. У запитаннях анкети були такі пункти:

1. Оцініть за п'ятибальною шкалою, який тип уроку з природознавства ви проводите найчастіше:

- а) Комбінований дистанційний урок: _____
- б) Предметний дистанційний урок: _____
- в) Урок–екскурсія: _____
- г) Дистанційний урок засвоєння нових знань: _____
- д) Узагальнюючий дистанційний урок: _____

2. У якому класі ви проводите найчастіше уроки–екскурсії:

- а) 1 клас; б) 2 клас; в) 3 клас; г) 4 клас.

3. У якому класі ви проводите найчастіше предметні уроки:

- а) 1 клас; б) 2 клас; в) 3 клас; г) 4 клас.

4. Чи використовуєте в практичній діяльності позаурочні форми заняття:

- а) Так; б) Ні; в) Іноді.

5. Якщо так, то які види такої роботи використовуєте:

а) індивідуальний календар спостережень за сезонними змінами в природі;

- б) класний календар природи й праці людей;

- в) Закладання й проведення довготривалих дослідів;

г) Домашня робота природничого змісту;

д) Завдання природничого змісту на літо.

6. Чи проводите ви позакласні заняття:

а) Так; б) Ні; в) Іноді.

7. При проведенні позакласних занять ви надасте перевагу:

а) Індивідуальним;

б) Груповим;

в) Масовим.

8. Чи доцільно, на вашу думку, використовувати різні форми організації проєктних технологій навчання під час формування наскрізних компетентностей:

а) Так; б) Ні; в) Іноді.

Під час анкетування було опитано 26 вчителів початкових класів загальноосвітніх шкіл у місті Зборові та Зборівському районі. Результати опитування свідчать про те, що 88,5% вчителів використовують комбінований урок як основний метод організації проєктних технологій навчання умінь. 11,5% іноді проводять уроки–екскурсії в природу, а 42,3% також використовують предметні уроки та узагальнюючі уроки. Щодо позаурочної роботи, то 96,1% вчителів систематично використовують лише домашню навчальну роботу. Ця робота в основному передбачає опрацювання статей підручника та відповідей на питання до них. 38,4% вчителів систематично проводять спостереження за змінами в природі, проте жоден з них не включає завдання на спостереження для учнів під час літньої перерви. Лише 7,7% вчителів проводять позакласні заняття на природничу тематику. Також це стосується завдань для учнів на літній період.

Такий підхід виявляється неефективним через використання лише традиційних та стандартних форм організації проєктних технологій у навчанні. Варто враховувати, що різноманітність у формах організації проєктних технологій може позитивно підвищити ефективність освітнього

процесу. Це може включати в себе уроки–дослідження, групові проекти, позакласні заходи, майстер–класи тощо. Різноманітний підхід у використанні методів та форм організації навчання може сприяти залученню учнів до активної участі у навчальному процесі та розвитку їхнього інтересу до навчання.

2.2. Методика проведення різноманітних форм роботи під час формування умінь в 3 класі

Завдання вчителя початкової школи полягає у використанні навчального матеріалу з умінь для не лише оволодіння фактами, явищами та процесами, що відбуваються у світі, а й для допомоги дітям пізнати себе та набутти необхідних для життя компетентностей. Це досягається через організацію відповідних діяльностей з використанням об'єктів, де ці факти, явища та процеси представлені, та забезпечення всім дітям доступу до змісту матеріалу, що сприяє отриманню не лише академічних знань, а й розвитку життєво важливих навичок та вмінь.

В результаті теоретичного аналізу психолого–педагогічної та методичної літератури, що стосується обговорюваної проблеми, було припущено, що лише систематичне використання вчителем різних форм організації проєктних технологій освітнього процесу під час формування умінь (включаючи різні типи уроків, різновиди позаурочних та позакласних робіт) може сприяти розвитку в дітей правильних природничих уявлень, розумінню та встановленню взаємозв'язків між ними.

В рамках досягнення перевірки правильності даного припущення ми вирішили провести формувальний експеримент протягом навчального року 2022–2023 в ОЗО «Софіївсько-Борщагівський ліцей» Борщагівської сільської ради Бучанського району Київської області.

Експериментальне навчання проводилося з 24 учнями третього класу у ліцею. Для порівняння результатів з експериментальною методикою було обрано 23 учнів третього класу ліцею. Обидва класи були збалансовані за рівнем результатів навчання.

На наступному етапі ми розглянемо детальніше використану методику застосування різноманітних форм організації проєктних технологій навчання для формування умінь у 3–му класі. Ми проілюструємо, як використовувалися різні форми організації проєктних технологій навчання в процесі навчання.

На уроці, присвяченому темі «Вступ. Що таке природа. Охорона природи», ми використали дистанційний урок для вивчення нового матеріалу. Учительський конспект може містити такі елементи:

Тема: Вступ. Що таке природа. Охорона природи

Мета уроку: ознайомлення зі змістом і метою умінь у 3 класі; узагальнення і розширення знань про різноманітність природи; формування понять про «неживу» і «живу природу»; ознайомлення з впливом людини на природу та заходами її охорони; розвиток учнівських навичок у спостереженні, порівнянні та встановленні причинно–наслідкових зв’язків; виховання почуття відповідальності за довкілля та бережливого ставлення до природи.

Обладнання: зображення тіл неживої природи, таких як каміння, мінерали, гірські породи; ілюстрації живої природи: рослини, тварини, водні організми; зображення речей, виготовлених людиною, включаючи різні технологічні предмети та споруди; репродукції картин зображень природних краєвидів або творів мистецтва, де відображені природні об’єкти, пейзажі, тварини та рослини; плакати та інші інформаційні матеріали з теми охорони природи, що демонструють проблеми довкілля та способи їх вирішення.

Хід уроку

I. Організаційний момент.

II. Спостереження за змінами в природі.

- Який стан неба сьогодні?
- Чи спостерігається вітер?
- Чи є опади, які саме?
- Результати спостережень слід зафіксувати в календарі спостережень.
- Які зміни відбулися в житті рослин і тварин із приходом осені?
- Яка робота виконується людьми на полях, у садах і на городах?

III. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми уроку.

– Відгадайте загадки. (Відгадки вчитель записує на дошці).

+

Прозорий, мов скло, а не вставиш у вікно. (Лід)	Біла латка, чорна латка по дереву скаче. (Сорока)
Куди ступиш – всюди маєш, хоч не бачиш, а вживаєш. (Повітря)	Зимою спить, літом бринить, над садом літає, мед збирає. (Бджола)
Всю ніч бродить навмання, прокладає шлях до дня. (Місяць)	Хоч не шию я ніколи, а голок завжди доволі. (Їжак)
Летить орлиця по синьому небу, крила розкрила, Сонце закрила. (Хмара)	Сонечко в траві зійшло, усміхнулось, розцвіло. Потім стало біле-біле. І за вітром полетіло. (Кульбаба)
Гарне, добре, по небу гуляє. На всіх дивиться, А на себе дивитись не дозволяє. (Сонце)	Стоїть пані у лісочку, має червону сорочку. Хто не йде, той поклониться. (Суниця)

- Яким одним словом можна охарактеризувати все, про що ви відгадали? (Природа).

- Де б ми не перебували, що б не робили, Сонце завжди світить над нами, ми дихаємо повітрям, використовуємо воду, споживаємо рослинну або тваринну їжу, оточені людьми, рослинами, тваринами. Усе це є частиною природи.

- На яких уроках ви вже пізнали природу?

- Що ви засвоїли на цих уроках?

- Раніше ви досліджували різні аспекти природи: Сонце, воду, повітря, ґрунт, рослини та тварини, і зрозуміли їх важливість для людини. Проте, природа має ще багато таємниць, і для глибшого розуміння потрібно бути уважним та вміти спостерігати за навколишнім середовищем. Сьогодні на уроці ви дізнаєтесь, що вивчатимете у 3 класі і розширите свої знання про природу та правильне ставлення до неї.

IV. Вивчення нового матеріалу.

1. Розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про зміст і завдання умінь в 3 класі.

– Відгадайте загадку.

Що за книга – без букв, без сторінок,

А багато чого навчить? (Книга природи)

- На сторінках цієї книги ми дослідимо світ на уроках умінь. Тут ви дізнаєтесь про те, що оточує нас та з чого це все складається. Ми з'ясуємо, як визначити висоту Сонця на небі, що вказує термометр та чому, які особливості мають вода та повітря. Ми розглянемо, чому без цих складових не можуть існувати рослини, тварини і люди, що приховане в надрах Землі та на її поверхні. Також дізнаємося, чому ґрунт – це дійсно велике багатство, як живуть та працюють організми рослин, тварин і людини. Ви вивчите, як користуватися термометром, визначати довжину тіні від гномона, проводити досліді, вимірювати пульс, розпізнавати рослини і тварин, складати схеми та

таблиці, а також спостерігати за погодою та природними явищами.

– Які вірші і оповідання про природу ви знаєте? Хто їх автор?

2. Проведення бесіди з елементами практичної роботи спрямоване на розкриття понять «природа», «жива і нежива природа» (У процесі бесіди на дошці розташовані ілюстрації з відображенням різних об'єктів природи, а також дві речі, виготовлені людиною).

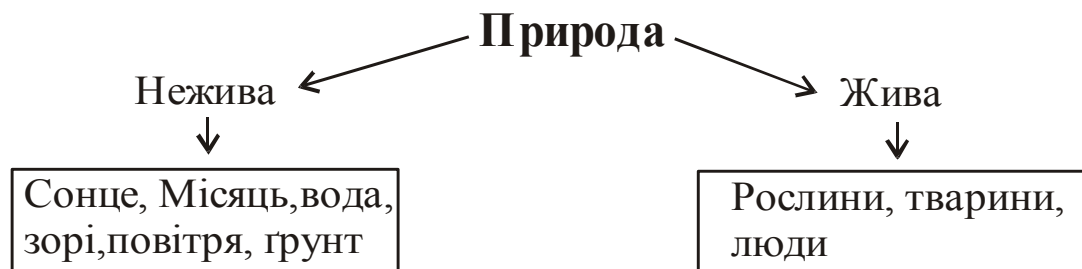
– Назвіть, що зображено на ілюстраціях, і знайдіть, що тут зайве.

– Чому це є зайвим?

Картинки, де зображені речі, створені людиною, можна відокремити, і тоді залишиться тільки те, що належить до природи. Таким чином, природа охоплює усе навколишнє, виключаючи об'єкти, створені або змінені людиною.

– Пригадайте різноманіття природи, що ви бачили раніше.

– Розділіть предмети, які зображені на малюнках, на дві групи. Надайте назву кожній з цих груп. (Відповіді учнів і їх роздуми записуються на дошці у вигляді схеми).

– Чому природу поділили на живу і неживу? Чим живе відрізняється від неживого? Визначимо, які ознаки властиві живим організмам.

– Чи ви помітили, як змінюються домашні тварини? Як саме?

– Як ви доглядаєте за домашніми улюбленцями?

– Чи тільки люди засинають абсолютно нерухомо? Чи буває це із тваринами?

Отже, жива природа (або живі організми) має ряд характерних ознак: народження, живлення, дихання, зростання, розмноження та смерть. Ці

ознаки властиві тваринам, рослинам і людям.

3. Розповідь з елементами бесіди з метою формування уявлення про значення природи в житті людини та про вплив людини на природу.

- Висловіть вашу думку, чи може людина існувати без природи? Чому саме так ви вважаєте?

- Що забезпечує людині нежива природа? А що – жива природа?

- Людина – неодмінна частина живої природи, вона існує у взаємодії з навколишнім середовищем та отримує від нього все необхідне для життя: повітря, воду, продукти харчування, корисні речовини.

- В минулому люди обмежувалися меншими ресурсами природи. Вони не мали великих фабрик, заводів чи сучасних технологій. Якщо полювання було безуспішним, виникала загроза голоду. Непередбачені зміни в погоді, такі як сильні морози чи засухи, також призводили до проблем.

- Проте з часом людство стало користуватися полями, фермами, заводами, теплим житлом, технікою тощо. Здається, що люди стали менше залежними від природи та мали відчуття сили та контролю над нею. Озброєні могутніми технологіями, люди почали намагатися підкоряти природу. Створивши різні машини та технології, вони збільшили свій вплив на природне середовище. Наприклад, сучасний екскаватор може захопити стільки ґрунту за один раз, скільки людині потрібно копати лопатою протягом тижня (25 тонн).

- Приборкання природи призвело до серйозного забруднення повітря, води та ґрунту, руйнування лісів та винищення численних видів рослин і тварин. Це усвідомлення викликало у людей розуміння, що вони взаємодіють з оточуючим середовищем, і їхнє благополуччя залежить від збереження та захисту природи.

- Забруднення повітря, води та ґрунту має серйозні наслідки для рослин, тварин і людей. Забруднене повітря може спричиняти захворювання дихальної системи у людей та тварин, впливати на здоров'я рослин та їх

здатність проводити фотосинтез. Забруднена вода може призводити до хвороб, як для людей, так і для тварин, впливати на розмноження водних організмів. Забруднений ґрунт може призвести до зменшення врожаю рослин і погіршення якості ґрунтового покриву, що впливає на життєві умови рослин і тварин.

- Які причини спричиняють зникнення багатьох видів рослин і тварин?

- Багато видів рослин і тварин повністю зникли через безжалісне винищення їх людиною. Дикого бика – тура, дикого коня – тарпана вже ніколи не побачить ніхто. Також під загрозою зникнення опинились ряд інших видів, таких як кіт лісовий, зубр, хохуля, тхір степовий, беркут, дрохва, лелека чорний та багато інших тварин. Тільки в Україні вже зникли або перебувають під загрозою понад 150 видів рідкісних та зникаючих тварин та понад 200 видів рослин.

- Винищення лісів, осушення боліт та розорювання степів є також причиною зникнення та зменшення кількості рослин і тварин. Зникли рослини, через це тваринам не залишилося достатньої їжі та місць для житла, де вони могли б заховатися від ворогів.

4. Розповідь з обговоренням, спрямована на усвідомлення заходів щодо збереження навколишнього середовища.

– Отже, наша планета серйозно постраждала. Хто відповідає за це?

– Які дії потрібно вжити для поліпшення стану Землі?

– Які фактори спричиняють забруднення навколишнього середовища?

– Природа стає забрудненою через аварії танкерів, що перевозять нафту, відходи промислових підприємств, фабрик, тваринницьких ферм, неочищені стічні води, викиди сміття, а також викиди газів в атмосферу з автомобілів, фабрик та заводів.

– Які заходи приймаються для запобігання забрудненню природи?

– Що роблять для того, щоб зберегти й примножити світ рослин і тварин?

– Заводи та фабрики встановлюють очисні споруди для зменшення викидів шкідливих речовин у повітря та воду. Деякі автомобілі переходять на газове паливо. У містах для перевезення пасажирів все частіше використовують тролейбуси, трамваї та метро, які працюють на електроенергії, мінімізуючи викиди шкідливих газів у повітря.

– Полювання на дикі тварини може проводитись лише за спеціальним дозволом мисливських господарств. Для захисту рідкісних та зникаючих рослин і тварин утворюють заповідники, заказники, національні парки, де законодавством передбачена охорона цих видів.

– У «Червоній книзі» зберігають інформацію про рідкісні і вимираючі види рослин і тварин. В Україні перше видання "Червоної книги" вийшло у 1980 році. Організмам, що занесені до цієї книги, надається юридичний захист: їх знищення чи шкодування таким видам заборонене законом.

– Як ви думаєте, чому книгу, в яку записують рідкісні та зникаючі рослини й тварини, назвали «Червоною»? Про що свідчить червоний колір, на вашу думку? Згадайте світлофор.

– «Червона книга» отримала свою назву через аналогію з червоним світлом на світлофорі, яке слугує сигналом про небезпеку. Цей колір став символом попередження про загрозу великому багатству природи – рослинам і тваринам. Саме червона книга створена з метою звернення уваги громадськості на важливість охорони видів, які знаходяться на межі вимирання, і заклик до роздумів про наслідки нашого впливу на навколишнє середовище.

– У «Червоній книзі України» вже зафіксовано понад 200 видів рослин і майже 150 видів тварин, які перебувають на межі вимирання. До цих видів рослин відносяться: сон–трава велика, півонія вузьколиста, лілія лісова, тюльпан Шренка, підсніжник звичайний, шафран Гейфеля, венерині

черевички звичайні, любка двохлиста, цибуля ведмежа, беладона звичайна, вовчі ягоди пахучі, ковила волосиста тощо. А серед видів тварин, які увійшли до «Червоної книги», можна виділити: зубра, kota лісового, тхоря степового, хохулю звичайну, пугача, дрохву, сірого журавля, сокола–балобана, орлана–білохвоста, орла степового, орла–беркута, чорну лелеку та інших.

– Який внесок у справу охорони природи можуть зробити здобувачі початкової освіти?

V. Закріплення компетентностей учнів.

1. Робота в зошиті з друкованою основою [33].

- а) Групове виконання завдань 1–3 на сторінці 14.
- б) Індивідуальне виконання завдання 4 на сторінці 15.

2. Бесіда

- Які основні відмінності між живою та неживою природою?
- Аргументуйте, чому книжка не є частиною природи?
- Поясніть, як людина входить у склад живої природи.
- Назвіть доводи, чому людина не може існувати без природи.

3. Дидактична гра «Скарги природи»

Учні класу розподіляються на дві групи. Перша група висловлює сигнал тривоги, описуючи проблеми, через які страждає природа через вплив людей. Друга група, яка представляє «лікарів природи», пропонує поради та рішення, як допомогти природі та запобігти її стражданню.

- 1. Робота в зошиті з друкованою основою [33].

VI. Підбиття підсумків уроку:

- Яка інформація була вам зрозуміла протягом сьогоднішнього уроку?
- Що входить в поняття «природа»?
- Які основні категорії можна виділити в природі?
- Яке ставлення до природи вважається доцільним чи правильним?

VII. Домашнє завдання

Опрацювати статтю в підручнику на с. 74–79. Дати відповіді на запитання після тексту.

Вивчаючи тему «Дерева, кущі, трав'янисті рослини. Якими бувають дерева, кущі, трав'янисті рослини» ми провели урок–екскурсію.

Мета уроку: формувати уявлення про терміни «дерево», «кущ», «трав'яниста рослина», «хвойні» та «листяні» дерева та кущі; ознайомити з поняттями однорічних, дворічних та багаторічних рослин; розвивати навички порівняння та розпізнавання основних характеристик рослин; сприяти розвитку спостережливості, уміння робити порівняння та визначати ключові ознаки; виховувати повагу до природи та естетичне сприйняття рослинного світу.

Хід уроку

I. Організаційний момент. Підготовка до екскурсії.

– Чи усі готові до екскурсії в ліс?

II. Повідомлення теми і мети екскурсії.

Під час нашої екскурсії, ми плануємо сформулювати розуміння про «дерева», «кущі», «трав'янисті рослини», а також вивчити важливі ознаки для розпізнавання хвойних та листяних дерев і кущів.

III. Вивчення нового матеріалу

1. Практична робота.

– Відгадайте загадку:

Батько тисячі синів має,

Кожному шапочку справляє

А сам не має. (Дуб)

- Знайдіть в парку дуб – це одне з дерев. Розглянемо його частини та органи.

- Який орган дерева знаходиться під землею, але ми не бачимо його звичайно?

- Які частини дерева ростуть від кореня?

- Скільки стебел може мати дерево? Які ще назви є для стебла у дерева?

- Що ще ви помітили на цьому дубі?

- Тож, ми вивчили дерево за прикладом дуба, але в парку можна знайти багато інших видів дерев.

- Які види дерев ростуть у лісі?

- Яка спільна ознака у всіх дерев? Що є загальним для них?

- Давайте приділимо увагу ліщині. Можемо ми вважати її деревом?

Для відповіді на це питання розглянемо її органи та частини.

- Який орган росте під землею та за звичайних обставин не бачимо його?

- Яка є послідовність від кореня далі?

- Скільки стебел може мати ліщина?

- Які види стебел має ліщина?

- Які ще органи можна визначити на ліщині?

- Отже, ліщина відноситься до кущів, оскільки має багато стебел.

- Які інші кущі можна зустріти у лісі?

- Що є загальним для всіх кущів? Яка спільна ознака?

- Тепер розглянемо трав'янисту рослину, на прикладі ромашки. Які органи складають її структуру?

- Який орган перебуває під землею?

- Які частини ростуть від кореня далі?

- Яким є стебло у ромашки?

- Що ще можна визначити на ромашці?

- Які інші трав'янисті рослини можна знайти у парку?

- Яка спільна ознака у всіх трав'янистих рослин? Що є їхньою загальною ознакою?

- Після розгляду дуба, ліщини і ромашки ми можемо зробити висновок, що ці рослини відрізняються за типом стебел: у дерев – одне

дерев'янисте стебло або стовбур, у кущів – багато дерев'янистих стебел, а у трав'янистих рослин – стебло м'яке та соковите.

2. Бесіда з елементами наративу для усвідомлення різниці між хвойними та листяними деревами і кущами.

- Розглянімо гілочки клена та ялини, а також вивчимо ці рослини у цілому. Давайте порівняємо їх. У чому схожість між ними? А в чому різниця?

- Ці рослини спільні тим, що вони належать до категорії дерев. У них є корінь, стовбур і листя. Але вони відрізняються тим, що листя клена має широку форму, тоді як у ялини воно вузьке, схоже на голки.

- За їх зовнішнім виглядом і будовою листків, дерева можна розділити на дві категорії: листяні та хвойні. У листяних дерев листя має широку форму, а в хвойних – вузьку, що схожа на голки, і називається хвоя. Листяні дерева втрачають своє листя щороку восени, а хвойні зберігають свою хвою протягом 2–3 років і скидають її не одразу. Тому хвойні дерева залишаються зеленими протягом усього року, крім ситуації з модриною, де восени відбувається опад хвої.

- Придивімося до бузку і ялівцю, та порівняємо їх. У чому схожість? У чому різниця?

- Ці рослини мають спільні ознаки: вони кущі. Вони мають корінь, кілька дерев'янистих стебел та листя. Проте бузок відрізняється своїми широкими листками, тоді як у ялівця листки вузькі та схожі на голки.

- За зовнішнім виглядом та будовою листя, кущі, так само як і дерева, можна поділити на листяні та хвойні. У листяних кущів листя широке, а у хвойних – вузьке (хвоя). Листяні кущі втрачають своє листя щороку восени, а хвойні кущі залишають свою хвою вічнозеленою.

- Поміркуйте, коли рослина народжується.

- Рослина народжується тоді, коли насіння, потрапивши у сприятливі умови, проростає.

- Скільки років можуть жити дерева і кущі з того часу, як

народилися?

- Багато дерев і кущі живуть набагато довше, ніж тварини або люди. Там, де кінь чи собака може прожити до 15–20 років, для дерева це лише ранній вік. Наприклад, сосна вважається повністю дорослою тільки після 70 років, а дуб не раніше, ніж за сто років.

- Річне формування насіння робить дерева і кущі багаторічними рослинами, оскільки вони живуть і процвітають протягом багатьох років.

3. Бесіда з елементами розповіді, спрямована на утворення уявлень про трав'янисті рослини, що ростуть протягом одного, двох або багатьох років.

- Щоб дізнатися, як довго живуть трав'янисті рослини, спробуйте згадати ті, що ростуть щороку на городах та полях.

- Перерахуйте рослини, які, після проростання, формують не лише корінь, стебло та листки, а також мають квіти та плоди з насінням, і потім відмирають восени.

- Ці трав'янисті рослини випускаються з насіння навесні. Починаючи з кореня, стебла і листя, вони ростуть і розвиваються протягом літа, цвітуть і утворюють плоди з насінням. Восени ці рослини припиняють свій розвиток і відмирають.

- Яка тривалість життя таких трав'янистих рослин? Як їх можна класифікувати за тривалістю життя?

- Соняшник, квасоля та інші подібні рослини – однорічні рослини, які живуть лише один рік. Вони ростуть, цвітуть, формують плоди та насіння протягом одного сезону. Щоб знову отримати від них насіння, їх необхідно висівати наступного року.

- Ці рослини – петрушка, морква, буряк і капуста – живуть два роки. У моркви, на відміну від гороху, виростає потовщений корінь, а квітів, плодів і насіння у неї немає. Навесні морква проростає з насіння, розвиваючи корінь, коротке стебло і листки. Протягом літа морква збагачує коренеплід

поживними речовинами, а восени стебло і листки відмирають, але коренеплід зимує у ґрунті. Навесні з кореня росте стебло, яке несе квіти, що утворюють плоди з насінням. Після дозрівання насіння рослина вмирає.

- Ці трав'янисті рослини утворюють корінь, стебло та листки в перший рік, а в наступний – цвітуть та дають плоди з насінням, живуть два роки. Тому їх класифікують як дворічні трав'янисті рослини.

- Також, у природі є багато багаторічних трав'янистих рослин, що мають кореневища, цибулини або бульби зі сконцентрованими поживними речовинами. Цибулини є у таких рослин, як тюльпан, часник, цибуля, нарцис, гладіолус. Кореневища зустрічаються у конвалії, півників, кропиви, пирію, осоту, щавлю. А бульби є у таких рослин, як топінамбур та картопля. Це є прикладами багаторічних трав'янистих рослин, які можуть жити та розвиватися протягом багатьох років.

IV. Підсумок уроку.

- Яка нова інформація вам відкрилася під час екскурсії?
 - Що ви почули вперше під час екскурсії?
 - Що саме вас вразило чи запам'яталося про дерева та кущі? А щодо трав'янистих рослин?

- Яка відмінність між однорічними трав'янистими рослинами та багаторічними?

- Чи можуть дерева бути однорічними? З яких причин?

V. Домашнє завдання

Будь ласка, означено переглянути текстові матеріали, представлені на сторінках 111–115 підручника, і відповісти на питання, що йдуть після цих статей. Крім того, потрібно виконати завдання, яке подане в зошиті з друкованою основою на сторінках 36–37.

Для вивчення теми «Види тварин. Тварини – живі організми», ми провели комбінований урок.

Мета уроку: ознайомити учнів із концепцією тварин як живих організмів та різноманітністю тварин у природі; розвивати уміння розрізняти тварин за їхніми особливостями та класифікувати їх за певними ознаками, залучити учнів до активної дискусії, висловлення власних думок та вражень про тваринний світ.

Обладнання: ілюстрації із зображенням тварин»

Хід уроку

I. Організація класу перед уроком.

II. Огляд і висновки щодо природних змін.

III. Огляд результатів контрольної роботи з розділу «Зелене диво Землі».

IV. Активізація знань учнів. Повідомлення теми уроку.

– Розгадайте загадки:

На подвір'ї ходить птах І співає по складах. (Півень)	Хоч мала сама на зріст, Та великий маю хвіст.
По квітучих садах літаю, Солодкі дарунки збираю. (Бджола)	Пухова руденька шуба, Із сосни стрибну на дуба. (Білка)

- Яким словом можна охарактеризувати півня, білку та бджолу?
- До якої природи відносяться ці тварини?
- Сьогодні на уроці ми розпочинаємо вивчення царства тварин. Ви дізнаєтеся, де проживають тварини, як їх відрізняють одну від одної, та чим вони відрізняються від рослин.

V. Вивчення нового матеріалу

1. Бесіда з метою формування уявлення про розмаїття тварин у природі.

- Ретельно розгляньте малюнки тварин і назвіть їх. Далі, скажіть, чим саме ці тварини відрізняються одна від одної.
- Тварини мають різні розміри тіла. Наприклад, найбільший з них –

синій кит, що може досягати довжини 30 метрів та ваги до 150 тонн. Найменші тварини такі маленькі, що їх неможливо побачити без мікроскопа. Крім того, форма тіла тварин залежить від умов середовища, у якому вони проживають.

- Де саме мешкають тварини?
- Тварини живуть практично у всіх екосистемах: у воді та на суші, під землею та у повітрі. Вони знаходять свої місця проживання там, де можна знайти їжу, місце для схову від ворогів та можливість забезпечити собі житло. Таким чином, тварини можна знайти у будь-якому куточку нашої планети, навіть в місцях, де може здатися, що життя неможливе.
- Які види тварин пристосувались до життя в середовищі вічних снігів?
- Які тварини адаптувались до життя в жарких пустелях?
- Які тварини проводять усе своє життя у воді, не виходячи на сушу?
- Які види тварин знаходяться та живуть у ґрунті?
- Які тварини здійснили заволодіння повітряним простором?
- У чому полягають спільні риси між різними видами тварин?

2. Розповідь з елементами практичної роботи з метою формування уявлення про види тварин.

- Пам'ятаєте, як ми відрізняємо різні види рослин?
- Для розрізнення рослин, вчені використовують назви, які складаються з двох слів, і ці назви визначають окремі види рослин. Різні види рослин відрізняються за рядом ознак.
- Виконайте практичне завдання, яке описане у підручнику на сторінці 132.
- Щоб розпізнавати тварин, їх описують, встановлюють їхні характеристики та дають їм певні назви. Так само, як і в рослин, назви видів тварин складаються з двох слів. Перше слово у назві показує спільні ознаки, наприклад, «ластівка» вказує на чорно-біле забарвлення, невеликі розміри,

довгі крила, короткі ноги та малий дзьоб. Ластівки можуть належати до різних видів, оскільки вони відрізняються за забарвленням голови, формою крил і хвоста. Наприклад, ластівка сільська будує гнізда виключно у селах під дахом, тоді як міська – у містах та на скелястих урочищах.

- Отже, тварини одного виду мають подібну будову, форму, забарвлення і розміри тіла, живуть у схожих умовах та мають власне місце проживання, тоді як тварини різних видів відрізняються за цими ознаками.

- В Україні наявні два види зайців: заєць–русак і заєць–біляк. У них спільні риси, такі як довгі вуха, короткий хвіст і довгі задні ноги. Але заєць–біляк, на відміну від зайця–русака, змінює колір своєї шерсті на білий під час зими.

- Чи можете перелічити тварин, з якими ви ознайомлені? А також охарактеризувати їх зовнішній вигляд?

3. Бесіда з елементами розповіді з метою формування уявлення про відмінності тварин від рослин.

- Назвіть основні ознаки, які є характерними для живих організмів.

- Чому у сплячої собаки помітно рухається грудна клітка та живіт?

- Покажіть, як тварини забезпечують своє розмноження.

- Кішка народжує до 5 кошенят, кролиця – від 5 до 10 кроленят, свиня – до 10 поросят, це є підтвердженням, що тварини мають можливість розмноження. Їх життєвий цикл включає народження, ріст, розвиток і смерть. Тривалість життя тварин різна: деякі, такі як слони, живуть до 70–80 років, тоді як інші, наприклад, комахи, існують лише кілька днів.

- Які продукти є харчем для тварин?

- Таким чином, тварини, так само як рослини, мають у собі всі ознаки живих організмів.

- Але чому було важливо розрізняти царства тварин і рослин у природі? Чим вони відрізняються?

- Основна відмінність між рослинами і тваринами полягає у їх

способах живлення.

- Пригадайте, як отримують їжу рослини. Як вони живляться?
- Рослини отримують їжу через власний процес. Вони виробляють необхідні поживні речовини в листках під дією світла.
- Як тварини отримують їжу?
- Тварини не здатні виробляти поживні речовини, тому вони живляться готовою їжею, споживаючи рослини та інших живих організмів.
- Припустіть, що в лісі спалахнула пожежа. Як це вплине на рослини та тварин? Як вони реагуватимуть на такий події?
- У випадку лісової пожежі, рослини зазнають руйнівного впливу вогню, внаслідок чого погибають, тоді як частина тварин намагається урятуватися, вибігаючи з лісу.
- Зробіть висновок з цього, що було сказано, і розкажіть, як тварини відрізняються від рослин.
- Назвіть тварин, які ви знаєте, і опишіть, як вони можуть рухатися.
- Яким чином тваринам можливо рухатися по-різному?
- Тварини можуть рухатися різними способами завдяки різноманітності своїх кінцівок. Ті, що плавають, мають плавці; літаючі тварини мають крила; швидкі та стрибкі тварини мають міцні ноги, а безкінечні тварини повзають.
- Задумайтеся, чому рослини можуть залишатися на одному місці все життя, тоді як тваринам потрібно рухатися з одного місця на інше.
- Рослини не потребують переміщення для здобуття їжі, оскільки вони самостійно виробляють поживні речовини. Тварини переміщуються в пошуках їжі та захисту від ворогів.
- Отже, тварини відрізняються від рослин за способом живлення та здатністю до переміщення.

VI. Закріплення засвоєних знань, умінь та навичок учнів.

1. Проведення практичної роботи у зошиті з друкованою основою

[33]:

- а) Виконання завдань 1–2 на сторінці 44 колективно.
- б) Самостійне виконання завдання 3 на сторінці 44.

2. Проведення дидактичної гри «Впізнай за описом»:

Учні розділені на команди в залежності від кількості рядів у класі. Вчитель кличе по черзі до дошки по два учні з кожної команди, показує кожному ілюстрацію з зображенням тварини (так, щоб інші учні в класі не бачили) і пропонує описати її середовище і зовнішній вигляд так, щоб можна було впізнати зображену тварину. Той, хто впізнає, називає описану тварину. Перемагає команда, у якої вдалося впізнати більше тварин.

VII. Підсумок

- Підтвердьте, що тварини є складовою частиною живої природи.
- Які характеристики відрізняють тварини від рослин?

VIII. Домашнє завдання

Прочитати сторінки у підручнику від 131 до 133 та відповісти на запитання, які вони містять.

Пізніше ми організували віддалений урок з предмету, присвячений темі «Скелет і м'язи. Правильна постава. Зміцнення скелета і м'язів».

Мета уроку: ознайомлення учнів з будовою скелета та його значенням для людини. Розгляд значення м'язів та їх функцій у русі людини. Вивчення правил підтримання правильної постави та методів зміцнення скелета і м'язів. Розвиток навичок спостереження, уміння робити висновки і здатності аналізувати.

Обладнання: муляж людського скелета та внутрішніх органів, хустинки, склянки, дерев'яні і пластмасові лінійки, сантиметрова стрічка.

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Фенологічні спостереження.

III. Перевірка компетентностей учнів.

1. Індивідуальне усне опитування.

- Використовуючи таблицю, опишіть будову шкіри.
- Які характеристики має шкіра? Яке значення вони мають?
- Яке значення для організму людини має шкіра?
- Що важливого внесок вносять піт та жир, які виділяє шкіра?
- Якими засобами забруднюється шкіра? Які наслідки можуть бути?

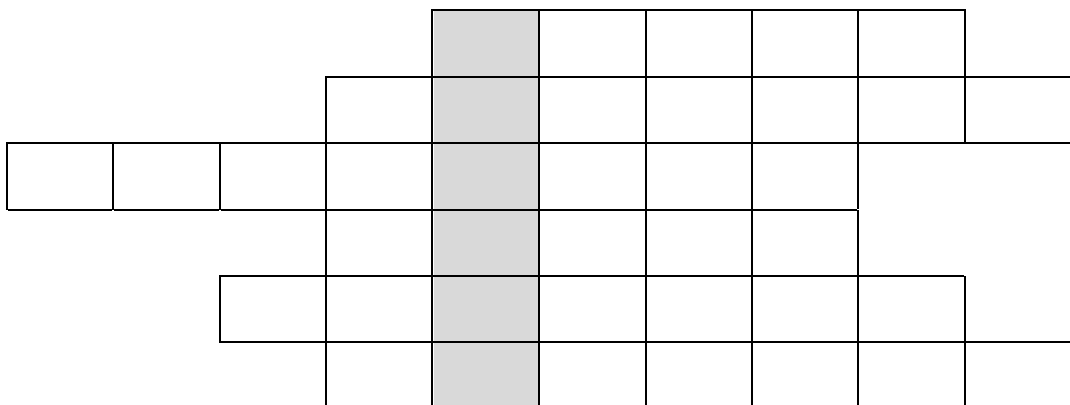
Як можна підтримувати шкіру в чистоті?

- Чому важливо доглядати за шкірою, уникати пошкоджень? Яка перша допомога необхідна при незначних травмах шкіри? Що слід робити у випадку серйозних ушкоджень шкіри?

IV. Актуалізація знань учнів. Повідомлення теми уроку.

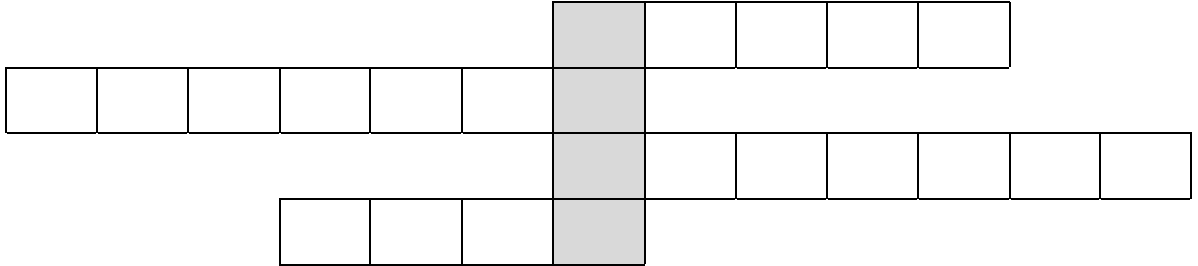
1. Розв'яжіть кросворд:

1. Від чого шкіра захищає організм ? (спеки).
2. Від чого шкіра захищає організм ? (мікробів).
3. Що становить небезпеку для шкіри ? (поранення).
4. Як називаються залози, які виділяють жир ? (сальними).
5. Чим змазують невелику ранку на шкірі ? (зеленкою).
6. Як називаються залози, що виділяють піт? (потовими).

1. З чим потрібно мити руки? (милом).

2. Що росте на шкірі ? (волосся).
3. Що утворюється на шкірі під впливом Сонця? (засмага).
4. Як називаються маленькі отвори на шкірі? (пори).

- Прочитайте слова, які з'явилися у виділених клітинках кросвордів.
- Що вам відомо про структуру і роль скелета і м'язів у людини?
- Сьогодні на уроці ми дослідимо питання про скелет та м'язи, їх будову та важливу роль у функціонуванні людського організму.

V. Вивчення нового матеріалу

1. Практична робота

- Розгляньте муляж скелета людини. (Вчитель пояснює, показуючи на муляж.)
- Кістки, з'єднані між собою, утворюють скелет. В скелеті людини близько 200 різних за формою і розмірами кісток. Основою скелета є хребет, складений з з'єднаних напіврухомих між собою малих кісточок – хребців. У верхній частині хребта він з'єднаний із черепом. Ребра кріпляться до середньої частини хребта. З передньої частини хребта разом з ребрами і грудною кліткою формується грудна клітина. Кістки верхніх кінцівок приєднуються до грудної клітки, а кістки нижніх кінцівок до нижньої частини хребта.
- Скелет складається з трьох основних частин: черепа, тулуба і кінцівок.

2. Бесіда із виконанням практичної роботи з метою формування уявлень про значення скелету для організму людини.

- Шкіра і внутрішні органи є м'якими. Проведемо практичну роботу з

хустинкою, яка представляє м'яку тканину.

- Можливо надати хустинці певної форми, яка залишиться без змін?

Чому?

- Як можна змінити форму хустинки?
- Розгляньте значення скелета для шкіри та внутрішніх органів.
- Що знаходиться у черепі людини?
- Яким є череп при дотику?
- Яке значення має череп для організму людини?
- Які органи розташовані у грудній клітці?
- Яке значення має грудна клітка для організму людини?
- Скелет людини, зокрема хребет, виконує захисну функцію. В

хребцях розташовані отвори, що утворюють канал, де знаходиться спинний мозок.

- Таким чином, скелет людини відіграє важливу роль: він є опорою для організму та захищає життєво важливі органи від можливих пошкоджень.

3. Розповідь із практичною роботою спрямована на утворення уявлень про профілактику викривлення кісток скелета та основні причини їх виникнення

- Кістки людини володіють великою міцністю, що залежить від їх складу різних речовин. Деякі речовини призводять до гнучкості та пружності кісток, тоді як інші роблять їх твердими. У дітей склад кісток містить більше речовин, які призводять до твердості, у той час як у дорослих, навпаки, кістки стають менш гнучкими, але твердішими.

- Для демонстрації впливу цього на організм людини ми можемо взяти пластмасову та дерев'яну лінійки й спробувати їх зігнути. Якщо порівняти цей експеримент, можна зробити висновок щодо різниці у міцності та гнучкості матеріалів, аналогічно це стосується властивостей кісток дітей та дорослих.

- Викривлення кісток у дітей може бути наслідком різних факторів, таких як піднімання важких предметів, неправильне носіння рюкзака чи портфеля, сон на нерівному ліжку, а також невірна поза тіла, з опущеними плечима чи головою.

- Дотримання правильної пози за столом чи партою в школі чи вдома, а також уникання піднімання важкого вантажу та збереження правильної пози тіла допомагає запобігти викривленню хребта.

- Які правила важливо дотримуватися, коли сидиш за столом чи партою в школі чи вдома?

- Які заходи потрібно вживати для запобігання викривленню хребта?

4. Бесіда з елементами пояснення для створення уявлень про методи, які підтримують м'язове здоров'я та їх вплив на загальне самопочуття людини.

- Чому особа з нерозвиненими та слабкими м'язами може мати труднощі з відповідною фізичною стрункістю тіла?

- Хто може мати натреновані та міцні м'язи?

- Як впливає недостатній рух на м'язи? Як активний стиль життя може сприяти посиленню м'язів та загальному стану здоров'я?

- Які професії сприяють розвитку міцних та добре розвинених м'язів?

VI. Закріплення засвоєних компетентностей учнів

1. Робота в зошиті з друкованою основою [33].

а) колективна робота завдань 2–3 на с. 54.

б) самостійна робота (завдання 4–5 на с. 55).

2. Завдання для застосування знань.

- Будь ласка, підкажіть, для яких конкретних частин скелета потрібно позначити функції «+» у таблиці, щоб я міг надати вам відповіді на ваші запитання про спільні та відмінні функції частин скелета.

Функції	Кістки черепа	Кістки тулуба	Кістки кінцівок
Опора тіла			
Захист внутрішніх органів			
Орган руху			
Участь у диханні			

- Чому в сутулих людей погано працюють серце і легені?
- Які м'язи розвиваються, коли займатися бігом? Плаванням? Грою у волейбол? Тенісом?

VII. Підсумок уроку

- Який орган відповідає за стабільність тіла у людини?
- Які органи дозволяють людині здійснювати рух?

VIII. Домашнє завдання

Прочитати сторінки у підручнику від 151 до 154 та відповісти на запитання, які вони містять.

Наприкінці вивчення кожного розділу умінь в експериментальному класі було проведено узагальнюючі уроки, метою яких було систематизувати знання, отримані учнями, а також перевірити рівень їх результатів навчання. Завдання для перевірки знань учнів подані в додатку А.

Упродовж навчального року в експериментальному класі були організовані позаурочні заняття, під час яких вчитель та учні ділилися цікавою інформацією, пов'язаною з темою, що вивчалася.

Під час додаткових занять під час вивчення розділу «Зелене диво Землі», учні поділилися цікавими фактами про рослини, які вони підготували:

- Бамбук, який є трав'янистою рослиною, демонструє швидкий ріст, досягаючи висоти 50 м. У тропіках, за два місяці, він може вирости до 30–40

м, а іноді навіть на 1 м за добу. Ця рослина має багатофункціональне використання: вона надає їжу, матеріали для будівництва, меблів, паперу, знаряддя праці, а також використовується для виготовлення різноманітних предметів та прикрас.

- В селищі Верхня Хортиця, що розташоване поблизу Запоріжжя, знаходиться вражаючий дуб, який має понад сім століть. Його вік перевищує Берлін і Варшаву, і йому більше років, ніж Хельсінкі, Токіо чи Калькутта. Цей велетень має висоту 36 м, діаметр стовбура понад 6 м, а крона розтягується на 43 м.

- У Великобританії існує тис з діаметром стовбура в 18 метрів, який пережив понад 3 тисячі років.

- В Індії росте фікус, який налічує близько 6 тисяч стовбурів. Висота цієї рослини становить 60 м, а вік перевищує 3 тисячі років. Тінь цієї рослини може забезпечити місце для розміщення 7 тисяч людей.

- Найкоротше життя серед квітів має амазонський лотос. Його жовті квіти розцвітають на світанку, а через пів години вже в'януть. Найдовше життя, до 80 днів, має квітка орхідеї.

- На Кубі росте дерево ешиномена колючоволохата, яке має деревину в 25 разів легше води. А найважча деревина в зміїного дерева, яке тоне у воді, подібно до каменя.

- Різні види дерев, такі як евкаліпт, секвоя, смерека, дуб, сосна, кедр, бук, липа, в'яз, ясен, береза та кокосова пальма, мають відмінні висоти від 30 до 155 метрів.

- Листок рослини вікторія–регії, що зростає у водоймищах Гвінеї та Бразилії, має довжину 2 метри. Чотирирічна дитина може вільно ходити по такому листку, який плаває на воді, не спотикаючись, оскільки лист навіть не прогинається під її вагою.

- Лісовий горіх відрізняється високим калорійним значенням, переважаючи за цим показником м'ясо свині на 1,5 рази, хліб – у 3 рази,

молоко – у 10 разів та свіже яблуко чи грушу – у 13–14 разів. Цей продукт містить до 70% жирів, а також є джерелом багатства білків, вуглеводів та вітамінів.

- Незрілий грецький горіх містить у собі вітаміну С у 40–50 разів більше, ніж лимон чи апельсин.
- У рослин, подібно до людини, під час хвороби спостерігається підвищення температури та зміни частоти дихання.
- Найвищим широколистяним деревом є гірський ясен. Це дерево знаходиться у Стікс Веллі на острові Тасманія і має висоту 99 метрів.

Після вивчення розділу «Тварини в природі» у експериментальному класі проведено позаурочне заняття на тему "Життя тварин у задачах". Ось деякі з питань, які були розглянуті під час вирішення математичних задач:

- Пітон у тропіках сягає 8 м, а анаконда у південній Америці – 9 м. Хто з них довший і на скільки?
- У США знайшли кістки ведмеда. Його зріст 4 м. Він на 1 м вищий від сучасного білого ведмеда. Якого зросту сучасний білий ведмідь?
- Джміль виростає до 5 см.

Завдання, у якому був залучений весь клас, полягало у вирішенні поставленої задачі та класифікації тварин, що обговорювалися, на різні групи: «комахи», «риби», «земноводні», «плазуни», «птахи» та «звірі».

Розділ «Зелене диво Землі» завершився позакласною роботою у формі цікавої інтелектуальної гри–змагання «Поле чудес» (див. додаток Б), що відбулося на завершальному етапі вивчення даного матеріалу. А щодо розділу «Тварини в природі», учні експериментального класу взяли участь у вікторині на тему «Дивовижний світ тварин» (див. додаток В) у кінці вивчення цього розділу.

Отже, упродовж навчального року ми використовували різноманітні форми проєктних технологій навчання для удосконалення навичок учнів у 3 класі. Ці форми включали комбіновані уроки, екскурсії як частину освітнього

процесу, предметні заняття, уроки для узагальнення знань, а також для вивчення нового матеріалу. Також, ми використовували позаурочну роботу у вигляді творчих домашніх завдань та позаурочних занять, а також організували позакласні заходи для поглиблення знань учнів.

Після застосування різних форм організації проєктних технологій навчання ми спостерігали, що діти не лише засвоїли багато нової цікавої інформації, але й проявили більший інтерес до навчального матеріалу.

2.3 Аналіз результатів експериментального дослідження

В рамках нашого дослідження ми спробували експериментально перевірити ефективність методики, яка передбачала комбінування різних форм організації проєктних технологій навчання для формування умінь в початковій школі. Наша мета полягала в порівнянні результатів між експериментальним та контрольним класами, що використовували відмінні підходи до організації проєктних технологій освітнього процесу.

У процесі нашого дослідження ми проводили регулярні контрольні опитування учнів після завершення кожного розділу навчальної програми. Ми це робили для того, щоб оцінити рівень освоєння навчального матеріалу учнями експериментальних та контрольних класів. Головною метою цих опитувань було встановлення впливу запропонованої методики на ефективність формування природничих знань у здобувачів початкової освіти.

Опитування учнів проводилося у формі письмових контрольних робіт на уроках–підсумках, що охоплювали змістові підсумкові теми з умінь в 3 класі (див. додаток А). Всього було чотири такі роботи, проведені наприкінці кожного розділу. Основні критерії оцінювання включали правильність і повноту відповідей учнів.

Узагальнені результати виконання школярами контрольних робіт подані в таблиці 1.

Таблиця 1
Результати опитування учнів упродовж формувального експерименту

<i>Назва розділу</i>	<i>Клас</i>	<i>Рівні результатів навчання учнів (у %)</i>			
		Високий	Достатній	Середній	Низький
Нежива природа	Експериментальний	25,0	33,3	33,3	8,4
	Контрольний	26,1	34,8	30,4	8,7
Зелене диво планети Земля	Експериментальний	29,2	45,8	20,8	4,2
	Контрольний	26,1	39,1	26,1	8,7
Тварини у природі	Експериментальний	33,3	37,5	25,0	4,2
	Контрольний	5	34,8	30,4	8,7
Людина – це живий організм	Експериментальний	33,3	50,0	16,7	0,0
	Контрольний	26,1	39,1	30,4	4,3

Таблиця 1 містить дані про рівень результатів навчання в чотирьох різних розділах навчальної програми для 3 класу. Дослідження проводилося в експериментальному та контрольному класах. Розділи охоплювали такі теми, як «Нежива природа», «Зелене диво планети Земля», «Тварини в природі» та «Людина – це живий організм».

У таблиці представлені відсоткові показники учнів, що досягли різних рівнів успішності у навчанні, що включають «Високий», «Достатній», «Середній» та «Низький» рівні результатів навчання. Для кожного розділу та кожного класу наведено дані щодо відсотка учнів, що досягли кожного із зазначених рівнів успішності у вивченні матеріалу.

Порівнюючи результати між експериментальним та контрольним

класами для кожного розділу, можна провести аналіз ефективності впровадження різних форм організації проектної технології навчання в початковій освіті.

Отже, порівнюючи результати, отримані на початку та в кінці навчального року, за вивченням розділів «Нежива природа» та «Людина – це живий організм» відповідно, в експериментальному класі відбулися наступні зміни у відсотках учнів, що досягли різних рівнів результатів навчання:

- кількість учнів, що досягли високого рівня, збільшилась на 8,3%;
- кількість учнів, що досягли достатнього рівня результатів навчання, зросла на 16,7%;
- кількість учнів, що виявили середній рівень сформованості знань, зменшилась на 13,7%;
- кількість учнів з низьким рівнем сформованості знань зменшилась на 8,4%.

Ці дані вказують на позитивну динаміку у виявленні високого та достатнього рівнів результатів навчання серед учнів експериментальної групи після впровадження нових методик навчання.

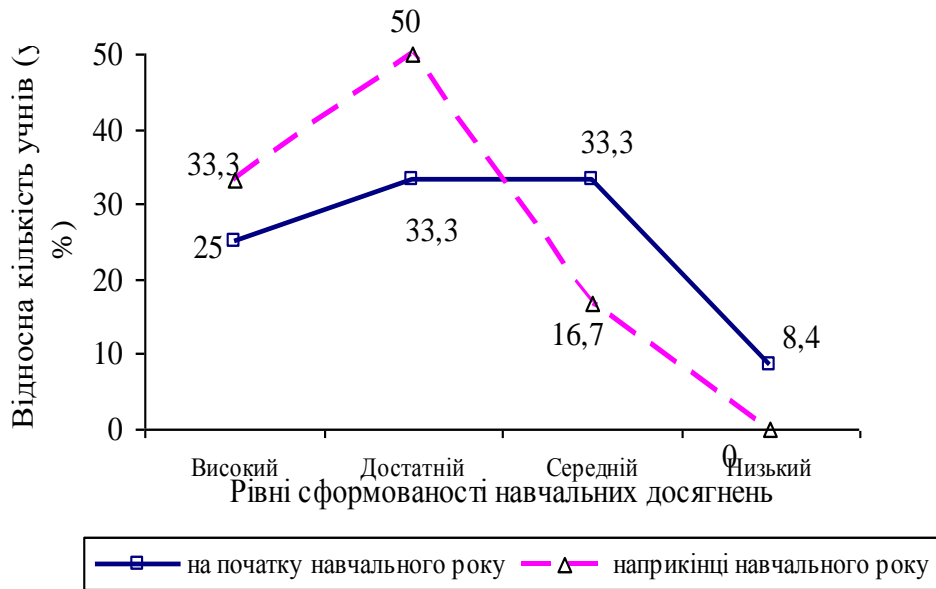
Отже, в контрольному класі також відбулися певні зміни у рівнях результатів навчання учнів протягом навчального року, проте ці зміни були менш помітні в порівнянні з експериментальним класом. А саме:

- кількість учнів, що досягли високого рівня результатів навчання, залишилась без змін;
- кількість учнів, що досягли достатнього рівня результатів навчання, збільшилась на 4,3%;
- кількість учнів, які виявили середній рівень сформованості результатів навчання, також не змінилась;
- кількість учнів, що виявили низький рівень сформованості результатів навчання, зменшилась на 4,4%.

Ці зміни свідчать про деякий рух у виявленні результатів навчання

серед учнів контрольного класу, але вони виявилися менш виразними порівняно з результатами, отриманими в експериментальному класі.

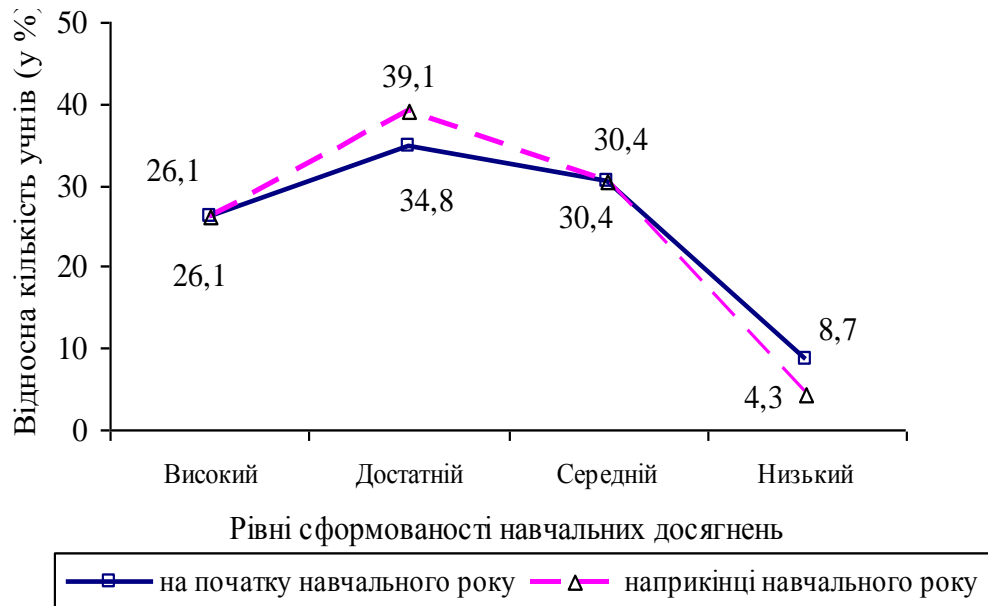
Результати експерименту будуть проілюстровані на двох діаграмах (рисунок 2 і рисунок 3) для порівняння.

Рис. 2. Співвідношення рівнів результатів навчання учнів в експериментальному класі

На рисунку 2 відображено співвідношення рівнів результатів навчання учнів експериментальної групи. Діаграма вказує на відсоток учнів, що досягли різних рівнів результатів навчання, таких як високий, достатній, середній та низький. Це дає можливість визначити, який відсоток учнів досяг високого рівня успішності, які виявили достатній рівень знань, а також тих, хто має середній та низький рівні знань в рамках проведеного експерименту.

Рис. 3. Співвідношення рівнів результатів навчання учнів у контрольному класі

Результати, отримані в ході експерименту, демонструють зміну у рівнях результатів навчання учнів з умінь протягом формувального етапу дослідження. Порівняння початкових та кінцевих результатів формувального експерименту свідчить про позитивний вплив методики, яку ми розробили, щодо поєднання різних форм організації проєктних технологій навчання умінь в третьому класі.

ВИСНОВКИ

Заняття, спрямовані на розвиток навичок, повинні бути цікавими та захоплюючими, спонукати учнів до радісного сприйняття успіхів у навчанні та пробуджувати їхні пізнавальні інтереси. Дитяча цікавість повинна поступово перетворюватися на активний прагнення до отримання знань.

Вчитель має бути вмілим у створенні такого навчально–виховного середовища, що сприяє навчанню, розвитку та вихованню учнів. Для цього використовуються різноманітні принципи, методи, прийоми та форми навчання. У початковій школі до форм організації проєктних технологій навчання навичкам відносяться уроки, позакласні та позаурочні форми роботи. Вони сприяють глибшому засвоєнню матеріалу, розвитку навичок та вихованню учнів.

Головною формою використання проєктних технологій в навчанні є урок. Це час, коли вивчається матеріал, запропонований у навчальній програмі. Однак ключове значення має правильна організація самого освітнього процесу. Усі уроки мають відповідати вимогам програми та проводитися на високому теоретичному та методичному рівні.

Класифікація уроків з акцентом на розвиток навичок включає такі види:

- комбінований урок (такий, що поєднує різні методи);
- урок–екскурсія;
- урок, орієнтований на певний предмет;
- урок для узагальнення знань;
- дистанційний урок для засвоєння нових матеріалів.

Вчителі визначають тип уроку навичок в залежності від конкретного змісту, теми, вікових особливостей учнів, їхнього рівня розвитку та доступності обладнання. Це допомагає визначити, який підхід до навчання буде найефективнішим.

Усі форми позаурочних занять (наприклад, робота в куточку живої природи, на географічному майданчику, на шкільній навчально–дослідній ділянці, завдання для виконання учнями під час літніх канікул, домашні завдання) мають тісний зв'язок з уроками і спрямовані на досягнення навчально–виховних цілей, визначених діючою навчальною програмою з розвитку навичок.

Позаурочна робота з розвитку навичок в початковій школі має велике значення в освітньому процесі. Вона допомагає учням розширити й уточнити свої знання, отримані під час уроків, формує практичні вміння та навички, розпалює інтерес до навколишнього світу та розвиває їхнє мислення.

Позакласна робота, яка може бути індивідуальною, груповою чи масовою, відіграє важливу роль у формуванні навичок. Вона спрямована на розширення та збагачення знань, умінь та навичок учнів, виходячи за рамки навчальної програми та враховуючи індивідуальні запити та інтереси дітей. Ця форма роботи надає учням можливість визначити свою ініціативу та виховує у них цінні якості, такі як відповідальність за виконану роботу, охайність та наполегливість. Усі форми організації проєктних технологій навчання умінь в єдності є засобами всебічного розвитку особистості дитини.

У результаті дослідження в початковій школі, спрямованого на різноманітні форми роботи під час формування навичок, ми прийшли до висновку, що цілеспрямоване поєднання та використання різних методик позитивно впливає на академічні досягнення учнів та сприяє збільшенню їхнього інтересу до навчання.

Аналіз результатів експерименту показав, що порівняно з контрольною групою, учні експериментальної групи досягали вищого рівня результатів навчання у навичках до кінця навчального року. Така тенденція підкреслює важливість комбінації різних методик та форм роботи для підвищення успішності та пізнавального інтересу учнів.

Добре організована позаурочна та позакласна робота не завантажувала

учнів, а навпаки, значно сприяла їхньому кращому сприйняттю та освоєнню навчального матеріалу під час уроків навичок. Під час позакласних занять вчитель мав можливість глибше пізнати кожну дитину, визначити її психологічні можливості й особливості, та правильно спрямувати її здібності.

Зроблені в ході експериментального дослідження висновки дозволяють стверджувати, що використання різних форм організації проєктних технологій навчання умінь в початковій школі, таких як різні типи уроків, позаурочні та позакласні заняття, є відмінним засобом формування природничих знань учнів молодшого шкільного віку. Ця методика активізує навчально–пізнавальну діяльність учнів, враховує їхні індивідуальні запити та інтереси, доповнює та розширює зміст навчальної програми, а також сприяє глибшому засвоєнню матеріалу молодшими школярами.

Результати, отримані в ході експерименту, демонструють зміну у рівнях результатів навчання учнів з умінь протягом формувального етапу дослідження. Порівняння початкових та кінцевих результатів формувального експерименту свідчить про позитивний вплив методики, яку ми розробили, щодо поєднання різних форм організації проєктних технологій навчання умінь в третьому класі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми соціології, психології та педагогіки // Матеріали Всеукр. наук.–практ. конф. «Тенденції розвитку психології в Україні: історія та сучасність». – К.: Либідь, 2006. – 480 с.
2. Бабій М. Ф. Нові психологічні напрями організації проектних технологій навчального процесу з умінь. – Луцьк: Редакційно–видавничий відділ «Вежа» Волинського держ. ун–ту ім. Лесі Українки, 2003. – 118 с.
3. Бондар В. І. Дидактика. – К.: Либідь, 2005. – 240 с.
4. Байбара Т. М. Методика навчання умінь в початкових класах. – К.: Веселка, 2018. – 334 с.
5. Байбара Т. М. Природознавство в 3 класі // Початкова школа. – 2003. – № 2. – С. 41–46.
6. Байбара Т. М. Природознавство в курсі “Я і Україна” // Навчання і виховання учнів 3 класу: Методичний посібник для вчителя / Упор. О. Я. Савченко. – К.: Початкова школа, 2004. – С. 300–318.
7. Байбара Т. М. Диференційовані завдання на уроках умінь // Початкова школа. – 2011. – № 4. – С. 33–36.
8. Барабаш Ю. Г., Позінкевич Р. О. Педагогічна майстерність: теоретичні й навчально–методичні основи. – Луцьк: Редакційно–видавничий відділ “Вежа” Волинського держ. ун–ту ім. Лесі Українки, 2006. – 472 с.
9. Біда О. А. Досліди на уроках умінь та сільськогосподарської праці // Рідна школа. – 2000. – № 2. – С. 53–54.
10. Біда О. А. Підготовка вчителів до екологічного виховання молодших школярів на уроках умінь. – К.: Науковий світ, 2000. – 44 с.
11. Біда О. А. Природознавство і сільськогосподарська праця: Методика викладання. – К.: Ірпінь: ВТФ “Перун”, 2000. – 400 с.
12. Бондар Л. М. Уроки мислення серед природи у педагогічній спадщині В.О. Сухомлинського // Початкова школа. – 2005. – № 9. – С. 12–

14.

13. Варзацька Л. О., Шевченко Л. М. Уроки мислення серед природи // Початкова школа. – 2011. – № 6. – С. 29–46.

14. Вербицький В. В. Шляхи залучення учнів до позашкільної юннацької роботи // Початкова школа. – 2015. – № 1. – С. 30–32.

15. Височан Л. М. Методика викладання природознавства: курс лекцій. навчально–методичний посібник. – Івано–Франківськ: НАІР, 2014. – 170с

16. Вишневський О. І., Кобрій О. М., Чепіль М. М. Теоретичні основи педагогіки: Курс лекцій / За ред. О.І. Вишневського. – Дрогобич: Відродження, 2001. – 268 с.

17. Волкова Н. П. Педагогіка: Посіб. для студ. вищ. навч. закл. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 576 с.

18. Воловик А. Ф., Воловик В. А. Педагогіка дозвілля. – Харків: Харківська державна академія культури, 2019. – 332 с.

19. Гаврилюк О. О. Основи психології та педагогіки. – Хмельницький: ХНУ, 2004. – 218 с.

20. Галузяк В. М., Сметанський М. І., Шахов В. І. Педагогіка. – Вінниця: ДП “Державна картографічна фабрика”, 2006. – 400 с.

21. Гетьман В. Ф. Екскурсії з умінь в 2 і 3 класах. – К.: Радянська школа, 1985. – 92 с.

22. Горощенко В. П. Основи природознавства: навчальний посібник для учнів пед. училищ / В. П. Горощенко, І.О. Степанов; Ред. О.І. Соловійов. – Київ: Вища школа, 1978. – 232 с.

23. Грицай Ю. О. Теорія і методика виховання. – Миколаїв: МДУ ім. В.О. Сухомлинського, 2005. – 207 с.

24. Грущинська І. О. Ведення спостережень за природою влітку // Початкова школа. – 2001. – № 3. – С. 59–60.

25. Гуманістично спрямований виховний процес і становлення

особистості. (Теоретико–методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді) // Зб. наук. праць. – Кн. 1 – К.: ВіРА Інсайт, 2001. – 339 с.

26. Державний стандарт початкової освіти [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/uryadopublikuvav–novyj–derzhstandart–pochatkovoyi–osvitydokument/>

27. Концепція Нової української школи. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova–ukrainska–shkola–compressed.pdf>

28. Збірник наукових праць: Педагогіка та методика навчання і виховання. – Ч. 1. – Суми: СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2002. – 132 с.

29. Жаркова І. І., Мечник Л. А. «Я і Україна. Природознавство». Зошит для 3 класу. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2007. – 48 с.

30. Жаркова І. І., Мечник Л.А. Уроки з курсу “Я і Україна. Природознавство”. 3 клас. – К.: Грамота, 2007. – 200 с.

31. Інноваційні технології в початковій школі / Упорядник О. Кондратюк. – К.: Шк. світ. – 2008. – 112с.

32. Інновації в методиці викладання початкового курсу умінь. – Луганськ: Альма–матер, 2006. – 86 с.

33. Кисельов Ф. С. Методика викладання умінь у початкових класах. – К.: Вища школа, 1975. – 176 с.

34. Клепко С. Ф. Наукова робота і управління знаннями: навчальний посібник. – Полтава: ПОІППО, 2005. – 201 с.

35. Книга вчителя біології, умінь, основ здоров’я: Довідкові матеріали для організації проектних технологій роботи вчителя. – Харків: ПП “Торсінг плюс”, 2006. – 368 с.

36. Коберник О.М. Теорія і методика психолого–педагогічного проектування виховного процесу в школі. – К.: Науковий світ, 2001. – 182 с.

37. Коваль М. А., Коваль А.М. Основи психології та педагогіки. – К.: ВІТІ НТУУ “КПІ”, 2005. – 230 с.

38. Кондрашова Л. В., Пермяков О.А., Зеленкова Н.І., Лаврешина Г.Ю. Педагогіка в запитаннях і відповідях. – К.: Знання, 2006. – 252 с.
39. Контроль та оцінювання результатів навчання учнів початкової школи: Методичні рекомендації. – К.: Початкова школа, 2003. – 128 с.
40. Коротяєв Б. І. Педагогіка у питаннях, відповідях та прогностичних очікуваннях. – Донецьк: ТОВ “Лебідь”, 2000. – 163 с.
41. Косоротова Ю. В. Використання творчих завдань на уроках умінь // Психолог. – № 24–22. – 2004. – С. 94–100.
42. Кузьмінський А. І., Омеляненко В. Л. Педагогіка: підручник. – К.: Знання–Прес, 2003. – 418 с.
43. Кукалець М. В. Методика викладання природознавства в початковій школі: навч. посібник. – Львів: «Новий Світ–2000», 2011. – 223 с.
44. Куцай Т. П. Урізноманітнення форм навчання як засіб гуманізації педагогічного процесу // Початкова школа. – 2015. – № 3. – С. 18–23.
45. Лозова В. І., Троцько Г. В. Теоретичні основи виховання і навчання: Навчальний посібник. – Харків: “ОВС”, 2002. – 400 с.
46. Луцан Н. Методика викладання природознавства в початковій школі: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Івано–Франківськ: Прикарпатський нац. ун–т ім. В. Стефаника, 2012. – 204 с.
47. Малафійк І. Дидактика: навчальний посібник. – К.: Кондор, 2005. – 397 с.
48. Макаренко А. С. Вибрані педагогічні твори: статті, лекції, виступи. – К.: Учпедвидавництво, 1950. – 303 с.
49. Нарочна Л. К., Ковальчук Г. В., Гончарова К. Д. Методика викладання природознавства. – К. : Вища школа, 2010. – 302 с.
50. Онищук В. О. Урок в загальноосвітній школі / Педагогіка : підруч. для студ. пед. ін–тів і ун–тів / за ред. М. Д. Ярмаченка. – Київ : Вища шк., 1986. – С. 201–219.
51. Онищук В. О. Типи, структура і методика уроку в школі : посіб. для

вчителя. – Київ : Рад. шк., 1973. – 159 с.

52. Пометун О. І. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.–метод. посібн. / О.І. Пометун, Л.В. Пироженко. За ред. О.І. Пометун. – К.: Видавництво АС. – К., 2004. – 192 с.

53. Підласий І. П. Педагогіка початкової школи: підручник. – Київ, 2010. Режим доступу: <https://ibib.ltd.ua/pedagogika-nachalnoy-shkolyi-2.html>

54. Типові освітні програми для 1–2 класів НУШ. Режим доступу: <http://nus.org.ua/news/opublikuvaly-typovi-osvitni-programy-dlya-1-2-klasiv-nush-dokumenty/>

55. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи: Підручник. для студентів. – К.: Генеза, 2019. – 368 с.

56. Савченко О. Я. Дистанційний урок у початкових класах: навчально–методичний посібник. – К.: Освіта, 2013. – 224 с.

57. Скаткін М. М. Методика викладання умінь в початковій школі: Посібник для вчителів. – К.: Радянська школа, 1953. – 227 с.

58. Стахів Л., Колток Л., Волошин С. Методика навчання природничої освітньої галузі у початковій школі : методичні рекомендації до проведення практичних занять та організації самостійної роботи студентів. – Дрогобич : ДДПУ ім. Івана Франка, 2023. – 58 с.

59. Сухомлинський В. О. Сто порад учителів. – К.: Радянська школа, 1988. – 310 с.

60. Ягодовський К. П. Питання загальної методики формування умінь. – К.: Радянська школа, 1953. – 215 с.

61. Якупов В. В. Педагогіка: Навч. посібник / В.В. Якупов. – К.: Либідь, 2002. – 560 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Завдання для опитування учнів за темою «Нежива природа»

Низький рівень

1. Вода у твердому стані – це:

а) сніг; б) дощ; в) водяна пара.

2. Верхній пухкий шар землі, в якому ростуть рослини, називається:

а) мінералом; б) ґрунтом; в) гірською породою.

3. Пісок – це гірська порода, яка перебуває у:

а) рідкому стані; б) газоподібному стані; в) твердому стані.

Середній рівень

1. Підкресли назви горючих корисних копалин.

Торф, глина, залізна руда, кам'яне вугілля, крейда, природний газ, кухонна сіль, нафта.

2. Запиши покази термометра, використовуючи знаки і числа.

П'ять градусів тепла

Двадцять градусів нижче нуля

Мінус сім градусів

3.Доповни речення.

Гірські породи – це

Достатній рівень

1.Встав пропущені слова.

Опівдні довжина тіні від гномона _____, ніж зранку, тому що Сонце опівдні перебуває _____ на небосхилі.

2.Запиши у таблицю властивості повітря.

Стан у природі	
Колір	
Запах	
Прозорість	
Як поводитьься при нагріванні?	
Як поводитьься при охолодженні?	

3.Поясни, чим жива природа відрізняється від неживої.

Високий рівень

1.Доведи, що людина не може існувати без природи.

Завдання для опитування учнів за темою «Зелене диво Землі»

Низький рівень

1.Тополя – це:

а) дерево;**б)** кущ;**в)** трав'яниста рослина.

2.До багаторічних рослин належить:

а) суниця; **б)** капуста;**в)** огірок.

3. Вітром поширюється насіння:

а) вишні; б) кульбаби; в) лопуха.

Середній рівень

1. Які рослини називають кущами? Наведи приклади.

2. Підкресли назви листяних дерев.

Каштан, сосна, вишня, модрина, верба, береза, ялина, клен, груша, тополя.

3. Впиши в таблицю назви рослин.

Калина, каштан, підсніжник, агрус, дуб, мак.

Дерева	Кущі	Трав'янисті рослини

Достатній рівень

1. Закресли неправильне твердження.

- Плід захищає насіння від пошкодження.
- Стебло вбирає з ґрунту воду з розчиненими в ній речовинами.
- Квітка і плід із насінням потрібні рослині для розмноження.

2. З'єднай стрілками, якими органами можна розмножити такі рослини.

Картопля	•	•	живцями.
Морква	•	•	кореневищем.
Агрус	•	•	бульбами.
Конвалія	•	•	насінням.

Високий рівень

1. Доведи, що плоди сприяють поширенню насіння.

Завдання для опитування учнів за темою «Тварини в природі»

Низький рівень

1. Бджола – це:

а) звір; б) плазун; в) комаха.

2. До хижих тварин належить:

а) джміль; б) орел; в) ведмідь.

3. Розмножуються відкладаючи ікру у водойми:

а) риби; б) птахи; в) плазуни.

Середній рівень

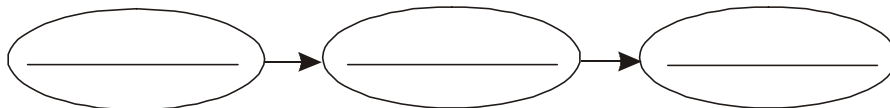
1. Підкресли назви звірів.

Миша, кріль, мурашка, лось, гадюка, курка, вовк, жаба, лисиця, окунь.

2. Встав пропущені слова.

Під час розмноження плазуни відкладають _____ у ямку, яку риють у _____. Яйця не насиджуються, а зігріваються _____. Через деякий час вилуплюються _____.

3. Склади ланцюг живлення між куницею, білкою і ліщиною.

Достатній рівень

1. Яку користь приносять людям птахи?

2. Яким чином яскраве забарвлення захищає тварин від ворогів? Наведи приклади.

Високий рівень

1. Доведи, що тварини не зможуть існувати без рослин.

Завдання для опитування учнів за темою «Людина – це живий організм»

Низький рівень

1. До органів кровообігу належить:

а) мозок; б) серце; в) шлунок.

2. Кістки кінцівок з'єднані:

а) нерухомо; б) рухомо; в) напіврухомо.

3. Шкіра має таке значення:

а) забезпечує організм людини киснем;

б) захищає організм людини;

в) забезпечує рух крові по організму людини.

Середній рівень

1. Встав пропущені слова.

Органом зору є _____, за допомогою них ми розпізнаємо _____.

2. З'єднай стрілками поняття та їх визначення.

Великі судини, якими кров тече від серця

Капіляри

Великі судини, якими кров тече до серця

Артерії

Найтонші судини

Вени

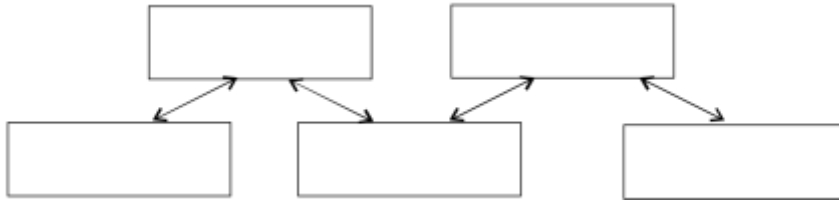
3. Підкресли назви органів травлення.

Ротова порожнина, нерви, стравохід, язик, мозок, кишечник, зуби, гортань, шлунок, капіляри.

Достатній рівень

1. Яке значення для людини має нервова система?

2. Впиши у схему шлях, який проходить повітря в органах дихання.

3. Чому необхідно стежити за чистотою шкіри?

Високий рівень

1. Що трапиться, якщо кров у тілі людини припинить рух? Чому?

Додаток Б

Інтелектуальна гра–змагання “Поле чудес”

“РОСЛИНИ ЛІСУ”

Трав’янисті рослини

1. Ці низенькі весняні квіти ти часто бачиш на квітниках, обабіч садових доріжок. Але якщо пошукати – знайдеш їх і в лісі. Адже саме з лісу з допомогою людей, звичайно, прийшли вони в сади і парки. Тільки тут вони є білі, червоні, оранжеві, бузкові, а у лісі вони – жовті. Народна назва – ключики, баранчики, а насправді це – ...

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

2. Вся лісова галявина вкрита голубими, синіми квітами. Всі вони схилили голівки, і здається, ось пролетить вітерець – і над галявиною залунає тихий кришталевий передзвін... Хто вони?

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

3. Рядочки білих дзвоників–намистинок сховались між великими зеленими листками, розливаючи довкола неповторний аромат. А влітку замість квітів, зачервоніють яскраві ягоди. Але не бери їх – вони отруйні. Що ж це за квіти?

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

4. Гарна, яскраво–жовта блискуча квітка. Здалека її видно. Але отруйна, зла. І не лише в лісі, а й на лузі жовтіє, часом біля струмка і навіть на городі. А назву їй дали люди за її яскравий колір. Що ж це за недобрий красень?

5. Ця квітка квітує так рано навесні, що навіть листки її ще не встигають вирости. З'являються листки пізніше і такі незвичайні! Верхня сторона листка гладенька, холодна, як зла мачуха з казки, а нижня – м'яка, тепла, ніжна, як рідна матінка. Що це за чудо–рослина?

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

6. Ця пахуча рослина прийшла в наші сади теж із лісу. Але не заради квітів її збирають, а заради запаху. Запах її знають навіть ті, хто ніколи не був у лісі, а може і саму рослину ніколи не бачив. А деякі цукерки такі смачні і запашні, як і чай, завдяки саме цій рослині. Хто ж вона?

--	--	--	--	--

7. Сьогодні галявина золотисто–жовта від квітів, завтра – біло–пухнаста. Жовті квіти перетворюються на білі “голівки”, а з “голівок” злітають легесенькі пушинки–парашутики. Хто ж вміє так перетворюватись?

--	--	--	--	--	--	--	--

8. Виглядають з трави веселі фіолетові очка, їм западне повітря навколо! Дивляться очки – буде погожа днина, а перед дощем – заплющатся. Отже, ця рослина – барометр. Як вона зветься?

--	--	--	--	--	--

9. На зламі стебла у цієї рослини з'являється оранжевий сік. Сік цей отруйний, але якщо ним користуватися обережно, то можна позбутись бородавок, тобто очистити від них тіло. От за це люди і назвали цю рослину – ...

--	--	--	--	--	--	--	--

10. Ця квіточка в лісі квітує першою, ще серед снігу. Два вузькі листочки і білий–білий дзвіночок усього з трьох пелюсточок з'являється з–під снігу з першими весняними променями. За це рослину і назвали – ...

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

11. Рослина низенька, квіти – біленькі, а до середини літа, замість квітів, – червоні плоди. Тоді на галявинах, де ростуть ці рослини, неповторний аромат. І руки довго ще збережуть цей запах у тих, хто збирав ці ягідки, і посуд, у якому їх несли додому. Як зветься ця найзапашніша лісова ягода?

--	--	--	--	--	--

12. У цієї рослини листочки дрібні, не дуже великі квіти, але вони яскраво–жовті, схожі на зірочки, їх добре видно у високих травах. Мало хто пройде мимо, бо всі бажають принести додому пучечок трави. Не для букету, а для цілющого чаю. Адже кажуть, що вона лікує 99 хвороб! Про цю рослину, про її силу люди склали перекази, легенди, в яких стверджували, що вона може і «звіра вбити». От чому цю рослину–лікаря назвали ...

--	--	--	--	--	--	--	--

13. Рослина росте скрізь. Квіти в неї малопомітні, зеленуваті. Та навіть якби вони були великі, гарні, запашні, їх, мабуть ніхто б не зривав. Бо листочки рослини «кусаються». Але ж який цілющий і поживний весняний борщ із тих листочків! А щоб вони не «кусалися», їх треба ошпарити окропом. Що ж це за така «страшна» і разом з тим – корисна рослина?

--	--	--	--	--	--	--	--

14. Весною це дерево стоїть у пишному цвіті, неначе все у білій піні, святкове, і запах його квітів відчутний здалека. Шкода лише, що саме заради квітів ламають люди його гілки, калічать.

--	--	--	--	--	--	--	--

15. Листопадні дерева взимку стоять голі, а хвойні дерева – зелені цілий рік, оскільки їхні хвоїни не опадають восени. А от у цього дерева теж голочки–хвоїнки, однак восени вони дружно жовтіють і опадають. Що ж це за дерево?

--	--	--	--	--	--	--	--

16. Часто люди називають це дерево «солодким». Цукерки на ньому не ростуть, але подивись уважно – як багато бджілок ласують солодким нектаром з його квітів, а у вулику той нектар перетвориться на запашний, цілющий мед. Нарви обережно жменьку квіток з цього дерева і завари як чай. Буде смачний, ароматний і також – цілющий!

--	--	--	--

17. Приклади руку влітку до стовбура цього дерева. Він прохолодний, навіть під гарячим сонцем. Таке може бути тільки в одного дерева у світі: адже це єдине дерево з білою корою, яка не нагрівається на сонці. Ця білокора красуня – ...

--	--	--	--	--	--	--	--

18. «Патріарх лісів», «могутній велет» – так часто називають це дерево, бо й справді, в лісі воно здається найсильнішим. Крім того, що це дерево–богатир, воно ще й дерево–довгожитель. Хто ж це?

--	--	--

19. Цей кущ восени легко впізнати за червоними плодами. Висять вони аж до зими. Чим міцніше мороз їх приморозить, тим плоди смачніші. Саме тому люблять їх взимку і птахи, і діти, і дорослі.

--	--	--	--	--	--

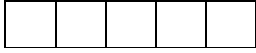
20. Цей колочий кущ – найближчий родич садової красуні, королеви квітів – троянди. Квітка його досить скромна, але який гарний кущ, коли зацвітає! І восени він приваблює великими червоними ягодами. Збирають їх люди на ліки, бо вітамінів у них дуже багато. До якого колочого куща йдуть люди?

--	--	--	--	--	--	--	--

21. Ранньою весною всі кущі стоять ще безлисті, а на цьому витягнулись довгі жовтуваті сережки. Ледь подув ні терець, і над кущем здійметься легенька хмаринка золотистого пилку... Що це за кущ?

--	--	--	--	--	--

22. Станьмо під крону липи, клену, дуба і почуємо, як шелестять листочки – вітерець поміж них заплутався, і вони легенько стукаються один з одним. А під цим деревом не шелест, а шум, бо вітер розхитує гілочки, і голки–листочки розсікають повітря. Яке ж дерево шумить?

23. На цьому кущі ягоди схожі на малину, але – чорного кольору. На гілках – колючки, як у їжака, за це й росли ні назву дали.

--	--	--	--	--

24. У цього дерева листочки зверху гладенькі, зелені, а знизу – пухнасті і білі. Подув вітер, повернулись листочки – і крона дерева стала біла, повернулись знову – і дерево зелене. Хто ж це так “перевдягається”?

--	--	--	--	--

25. Там, де в лісі є озерце, ростуть високі і розлогі дерева. Аж схиляються до води, ніби хочуть помилуватись, які ж то гарні золоті пухнасті “котики” прикрасили їх рано навесні! Он майже на кожному з них і бджілка сидить, золотистий пилок збирає, бо ще ж квітів немає. Яке дерево квітує так рано?

--	--	--	--	--

“РОСЛИНИ ПОЛЯ”

1. Рано–вранці поле голубе, як небо, а після обіду пелюстки опадають. Що росте» на полі?

--	--	--	--

2. Ця рослина з південних країв. Зацвітає вранці квітка червонувато–пурпурова, в обідню пору вона – кремова, а в кінці дня з неї опадають майже білі пелюстки. Як вона зветься?

--	--	--	--	--	--	--	--

3. От так рослина! Скільки не поливай – все мало! Лише тоді добре росте, коли корені постійно у воді знаходяться. Хто потребує стільки води?

--	--	--

4. Ця культура – справжня королева – струнка, висока, широколиста, зерно золоте. А що вже щедра! Понад 200 продуктів і виробів з неї можна одержати, в т.ч. крохмаль, борошно, папір, навіть пластмасу! Це хто ж такий щедрий?

--	--	--	--	--	--	--	--	--

5. Коли поле вкрите білими квітами, воно найпахучіше і найдзвінкіше, бо найсолодше. Що тут росте?

--	--	--	--	--	--

6. Що ж то за культура вирощується на полі, що ще й не відцвіла, а вже спішать до неї діти та її до заглядають?

--	--	--	--	--

7. Це поле ще з осені зелене, а влітку – золоте, восени – колюче. Що там росло?

--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--	--

8. Ця польова рослина має чудові квіти: білі, рожеві, голубі, та чомусь їх не збирають для букетів. До неї тоді прийдуть, коли і листя, і стебла посохнуть. Що це за рослина?

--	--	--	--	--	--	--	--

9. Цю рослину збирають після перших осінніх приморозків, коли вона вибіліться. А збирати йдуть не з косою чи лопатою, а з ножом і сокирою.

--	--	--	--	--	--	--

10. Польовий барометр – так часто називають цю рослину, бо її білі квіточки–лієчки нізащо не розкриваються зранку, якщо вдень буде дощ. От так вона попереджає, якщо, звичайно, її не вирвуть і не викинуть з поля.

--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--	--

11. Ой же пишний цвіт червоний в зеленій пшениці! А люди прийшли та й спололи його.

--	--	--

12. От заплелося – завилося! Є їх не лише на грядці, а й на соняшниках, на кукурудзі, по картоплі. Бачиш, де жовтіє квіточка–зірочка, там і шукай те, за чим прийшов. Що знайшов?

--	--	--	--	--	--	--

13. Одні кажуть, що ця рослина має шапку, другі – кошик, треті – голівку, ще й ніби повертає її за сонечком, а через те і називається ...

--	--	--	--	--	--	--	--

14. Люди вважають її дуже корисною рослиною, особливо для дітей,

щоб краще росли. Вона і гарна, і смачна, і поживна, а подивишся – лиш кілька листочків зеленіє і нічого більше. Виявляється, її не зривати, а викопувати треба.

--	--	--	--	--	--

15. З виду кругла, чорна, рапата. Смак – язик аж терпне. А її сік з медом і діти п'ють залюбки, особливо, коли треба простуду лікувати. Чудовий лікар!

--	--	--	--	--

“РОСЛИНИ САДУ”

1. Навесні – у білих квітах, а влітку – в червонім намисті. Хто це?

--	--	--	--	--

2. Квітує дерево невеликими біло–зеленуватими квітами. Та й темпі плоди малопомітні серед зеленого листя. Але всі її бажають мати у своєму саду, бо користь від неї людям велика.

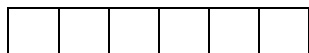
--	--	--	--	--

3. Одне з найбільших дерев у саду, а плоди – ледь більші за вишню. Але ж які гарні і смачні! А ще пісні про неї співають, як вона “... щоліта дітям ягодами годить”.

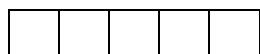
--	--	--	--	--	--	--

4. Найголовніше дерево в саду. А плоди його зберігаються аж до

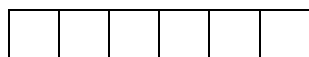
наступного літа. Якраз, щоб дітям до школи брати вистачило

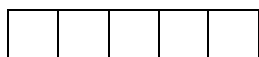
5. Це дерево в саду струнке, як ялинка. І плоди на ньому висять, як іграшки на новорічному святі. От тільки, коли восени листя на абрикосах жовте, на черешнях жовто–червоне, то на цьому дереві найчастіше – темно–коричневе

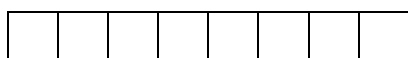
6. Що це за рослина така цікава? Листя, як у верби, плоди великі, як яблука, а по формі – як абрикос, і кісточка в середині. Росте – як невелике дерево чи великий кущ.

7. Кущ невеличкий, але ж який сердитий! У всі сторони наставив колючки, щоб захистити свої зелені ягоди. А вони хоч і кислуваті на смак, та дуже корисні для людей. От і вирощують у садах таку злючку.

8. Заплелась лоза, та не вербова. Листя широке, вуса довгі, а ягоди – цілими купками! І в кожній промінчик сонечка сховався, а тому і солодкі вони, і поживні, і корисні.

9. Росте в лісі ягідка червона, запашна, а в саду – її родичка. Тут вона буває велика. А тому не витримує тоненьке стебельце таких ягід, от і хилиться до землі низенько. Щоправда, хоч і мають садові ягоди добрий

смак, але аромат вже не той, що у лісових.

--	--	--	--	--	--

10. Так рясно засіявся кущ чорними ягідками, що й листя не видно! Лиш торкнешся його листочків, як вже приємний запах поплив довкола. І ягоди дуже запашні. Найзапашніший кущ в саду!

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

11. На цих кущах блищать під сонечком червоні чи білі ягідки, аж світяться. Це близькі родичі чорної смородини. А за те, що ростуть вони не тільки в саду, а й в лузі, біля струмка чи біля річки, їх і назвали ...

--	--	--	--	--	--	--

12. Ця невисока рослина росте у лісі. Там, де лісів мало її вирощують у садах, бо вона добрий лікар–помічник при застуді. Цілющі її гілочки і смачні та пахучі ягоди. А ще цікаво те, що зірвеш одну ягідку, а вона на долоні розсиплеться на багато маленьких червоних ягідок.

--	--	--	--	--	--

13. Дерево – ніби маленька яблунька. Але біло–рожеві квіти великі, одинокі. Здається, ніби зграйка метеликів сидить на гілочках між світло–зеленими пухнастими листочками. А восени замість них будуть висіти великі золотисті плоди–яблука, але ... теж пухнасті! Щоправда «пух» той легко стирається.

--	--	--	--

14. Це невелике деревце часто зустрічається в садах, а його дикі родичі – в лісі. Ранньою весною на його пустих гілочках розкриваються невеликі

жовті квіти, а восени «достигають гарні продовгуваті темно–червоні плоди. На смак вони як терен, терпкі і кислі, та саме тому і корисні! В народі рослину називають...

--	--	--	--	--

А наукова назва?

--	--	--	--	--

ВІДПОВІДІ ДО ЗАВДАНЬ

“Рослини лісу”

1. Первоцвіт. 2. Дзвоники. 3. Конвалія. 4. Жовтець. 5. Мати–й–мачуха. 6. М’ята. 7. Кульбаба. 8. Фіалка. 9. Чистотіл. 10. Підсніжник. 11. Суниця. 12. Звіробій. 13. Кривавик. 14. Черемха. 15. Модрина. 16. Липа. 17. Береза. 18. Дуб. 19. Калина. 20. Шипшина. 21. Ліщина. 22. Сосна. 23. Ожина. 24. Осика. 25. Верба.

“Рослини поля”

1. Льон. 2. Бавовник. 3. Рис. 4. Кукурудза. 5. Гречка. 6. Горох. 7. Озима пшениця. 8. Картопля. 9. Капуста. 10. Березка польова. 11. Мак. 12. Огірок. 13. Соняшник. 14. Морква. 15. Редька.

“Рослини саду”

1. Вишня. 2. Слива. 3. Черешня. 4. Яблуня. 5. Груша. 6. Персик. 7. Агрус. 8. Виноград. 9. Суниця. 10. Смородина. 11. Порічки. 12. Малина. 13. Айва. 14. Дерен, кизил.

Додаток В

Вікторина “Дивовижний світ тварин”

Конкурс №1. Привітання

Команди демонструють своє домашнє завдання: представляють назву команди, емблему, девіз, обґрунтовують свій вибір.

Конкурс № 2. Розминка

Командам пропонуються 10 запитань. Якщо команда знає відповідь, то швидко піднімає руку. Оцінюються швидкість і правильність відповіді.

- Найвища тварина на Землі? (Жирафа до 5 м).
- Хто важчий: найбільша акула чи слон? (Акула важча від слона у 5 разів).
- Найбільший у світі птах? (Африканський страус).
- Найменший у світі птах? (Колібрі).
- Які птахи прилітають до нас навесні раніше від усіх? (Граки, шпаки, жайворонки).
- Назвіть найбільшого з ссавців. Які існують у природі. (Синій кит).
- Назвіть найменшого з ссавців. (Землерийка).
- Хто плаває швидше від усіх? (Меч–риба).
- Який з ссавців пірнає глибше від усіх? (Кашалот).
- Які тварини можуть швидко змінювати своє забарвлення? (Хамелеони, молюски, деякі риби).

Конкурс № 3. Хто більше?

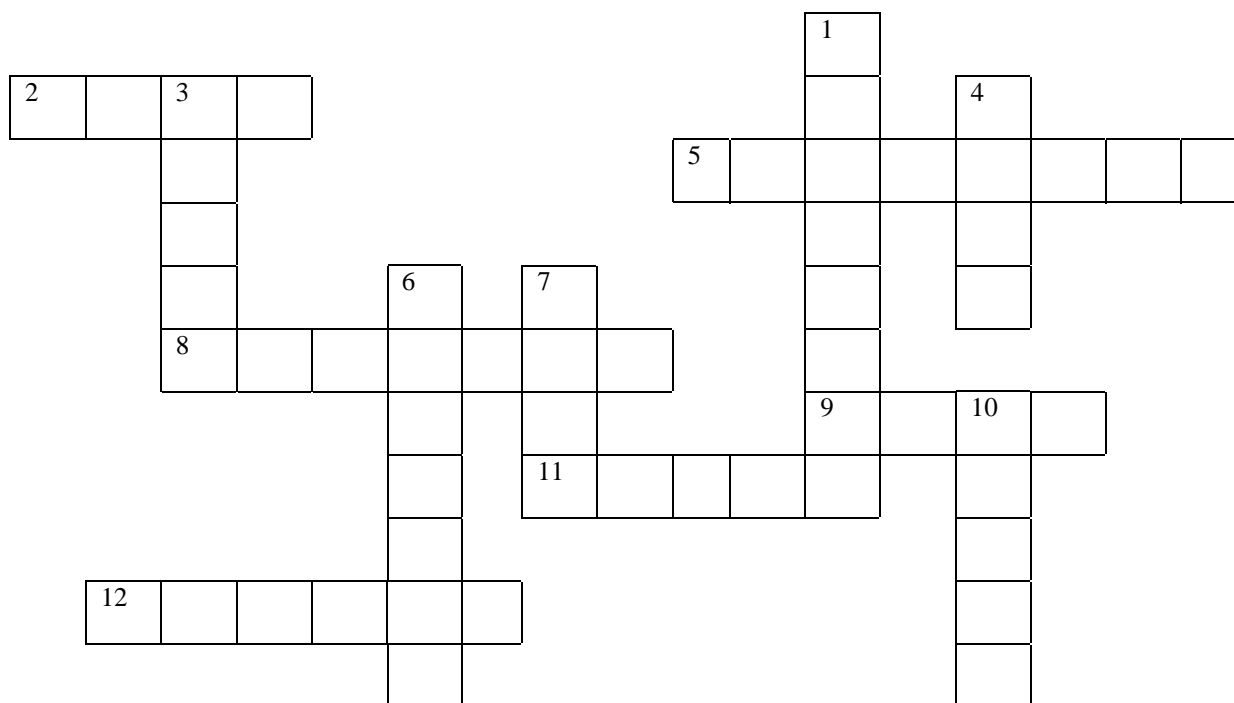
Команди по черзі називають казки, в яких персонажами є тварини. Головне не повторюватись і швидко відповідати.

Конкурс № 4. Кросворд

Команди отримують аркуші із кросвордом і намагаються якнайшвидше

і правильно його розв'язати.

1. Птах, який перед дощем літає низько над землею.
2. Найбільша у природі кішка.
3. Птах – символ миру.
4. Зображення цього птаха є на гербах багатьох країн світу.
5. Жук, який має таку саму назву, що і звір.
6. Тварина, яка виношує своїх малят у сумці.
7. Звір, що живе у лісі і дуже часто є персонажем казок.
8. Стародавні греки називали цю тварину «водяним конем».
9. Морський родич рака.
10. Великий хижак морів та океанів.
11. Тварина, яка харчується евкаліптом.
12. Найспритніший зі звірів.

Відповіді: 1. Ластівка. 2. Тигр. 3. Голуб. 4. Орел. 5. Носоріг. 6. Кенгуру.
7. Вовк. 8. Бегемот. 9. Краб. 10. Акула. 11. Коала. 12. Гепард.

Конкурс № 5. Наукова характеристика тварин

а) Діти пригадують способи класифікації тварин.

б) Кожна команда повинна за 15 секунд охарактеризувати тварину, виходячи з трьох видів класифікації тварин.

1 команда:

- дельфін (звір, хижак, живородний);
- жаба (земноводна, комахоїдна, відкладає ікру);
- лев (звір, хижак, живородний);
- канарка (птаха, комахоїдна, яйцекладна).

2 команда:

- богомол (комаха, травоїдний, яйцекладний);
- яструб (птаха, хижак, яйцекладний);
- ведмідь (звір, всеїдний, живородний);
- варан (плазун, хижак, яйцекладний).

Конкурс № 6. Най–, най–...

Команди представляють своє домашнє завдання – розповідь про найцікавіших хижаків і рослиноїдних тварин.

9. Підсумки вікторини.

а) Журі підводить підсумки, оголошує результати.

б) Нагородження переможців, кращих гравців, капітанів.